

Erindringer fra Darum

Mit levnedsløb

Af *Niels Helle Boesen (1876-1949)*

(Afskrift Juni 2006 Thomas Helle)

Barndoms- og ungdomstiden

De første år af et menneskes liv leves ganske ubevidst, man aner overhovedet ikke, man er til. Først efter nogle års forløb begynder forståelsen af, at der er noget, at der foregår noget omkring een, at melde sig. Til en begyndelse ganske svagt og utydeligt og i små stumper. Mit første bevidste indtryk modtog jeg, da jeg var 3½ år gl.

Anledningen til dette indtryk var af sørgelig natur, hvad jeg dog dengang heldigvis ikke havde den allerringeste forståelse af. - Det, der foregik, var, at jeg blev løftet op (formodentlig af min seng) og båret ind i en anden stue, hvor jeg så et hvidt ansigt hvilende på en pude. Det var det hele, ikke ret meget, men vel nok alt, hvad min groende bevidsthed kunne rumme. Hvor lille og svagt dette indtryk end var har det dog fæstnet sig så stærkt i mit sind, at det aldrig vil kunne udslettes. Først langt senere, når erindringen herom dukkede frem, blev jeg klar over, hvad denne tildragelse betød: Min moder lå på sit dødsleje. Hun har endnu en gang villet se mig, inden hun gik bort. Mit næste indtryk stammer fra samme tid og er lidt mere omfattende. Det er min moders begravelse. Jeg ser mange fremmede folk sidde omkring lange borde langs storstuens vægge. Midt i stuen, højt hævet over gulvet stod en sort kiste, ved hvilken min fader stod med min hånd i sin, jeg så han græd. I et andet glimt så jeg til sidst, at en stor skare sortklædte mennesker forlod gården i en lang række, som fyldte hele vejen et langt stykke. Jeg mindes, jeg stod i storstuedøren, som mod sædvane den dag stod åben, og betragtede den bortdragende skare, imponeret over dette usædvanlige syn udbrød jeg: "Sikken masse folk". Når jeg siden har husket dette så tydeligt, er det vist fordi, at en af opvarningspigerne gentog dette udbrud overfor en anden pige, hvilket jeg også husker.

Mærkeligt nok erindrer jeg ikke det mindste om, at der blev læst trosbekendelse, bedt fadervor eller sunget salmer, hvilket dog ellers skulle synes måtte have gjort indtryk. For nutidsmennesker kan disse mine iagttagelser fra min moders begravelse måske synes fejlagtige, men dette er slet ikke tilfældet. Begravelseskikken var således dengang. Kisten med liget var anbragt midt i storstuen og rundt om langs væggene var der dækket borde, hvor følget sad og spiste. Efter jordfæstelsen blev der atter budt på spisning. Middagsmad, kaffe og senere aftensmad, dog kun for de særlig indbudte blandt slægtninge, naboer og venner. Kirkegården lå dengang hen som en stor ujævn græsmark, men blev senere jævnet. Jeg husker, at jeg var med min fader deroppe og så, at midtergangen fra tårnet imod vest blev afstukket, netop ned over min moders grav. Kisten blev derefter flyttet længere ind i gravstykket. - Når jeg nu om stunder går og betragter kirkegården med dens rosenflor, de sirlige hække, de prægtige mindesten, de smukt revne gange og derefter drager sammenligning med den tue fyldte græsmark fra mine barneår, ja, så er der unægtelig en stor forandring. Og alligevel. Når Anna og andre ældre folk i høje toner berømmer denne forandring som et vældigt fremskridt i kulturel og skønhedsmæssig henseende, hvad det vel også er - ja, så er det, som om jeg alligevel ikke rigtig kan deltage i denne lovsang. Hvori dette ligger, ved jeg ikke, men det er som noget i mig siger, at den gamle tue fyldte græsmark stemte mere med dødens alvor, end den nuværende fine have, med de friserede hække, de

lidet sigende mindesten, der overgår hinanden i flothed og størrelse, jerngelænderne og det spraglede blomsterflor.

Jeg kan egentlig ikke sige, at jeg har savnet min moder. Den græder ej for guld, som aldrig guld ejede. Jeg har aldrig kendt hende og ikke vidst, hvad en moder betyder for sit barn. Først da jeg oplevede mine egne børns forhold til deres moder, gik det rigtig op for mig, hvor uerstattelig et tab jeg led, da min moder døde.

Efter min moders død var jeg henvist især til husholderskens og pigens omsorg, hvilket jeg dog ikke har nogen klar forestilling om, ligesom der nu gik en længere tid, hvorfra jeg ingen erindringer har. Kun ganske dunkelt mindes jeg livet derhjemme i gården sammen med min far og tjenestefolkene. Min leg med nabobørnene står også utydeligt for mig. Dog har en situation under en leg brændt sig – bogstavelig talt – brændt sig fast i min hukommelse. Jeg var nemlig ved at blive brandstifter. - Anton Bager, som var 2-3 år ældre end jeg, fik mig narret ind efter tændstikker. "så vil vi ha ild o", sagde han. Vi plukkede en del vissent græs og prøvede på at få det antændt ude ved diget, vest for gården. Dette mislykkedes, hvorfor vi bar det tørre græs op til stuehusets gavl, hvor der var læ, og snart flammede et lystigt bål op ad muren. Heldigvis opdagedes ilden hurtigt ovre hos "Provstens" (en husmand, Chr. Jacobsen, der var genbo til os, og som havde fået sit øgenavn derved, at han havde været avlskarl hos en provst), hvis søn Niels Kristian straks kom springende og slukkede ilden, inden den fik tid til at antænde tagskægget og reddede derved gården fra at gå op i luer. Jeg var straks klar over, at vi havde gjort noget rigtigt galt. Anton stak af hjemad, og jeg løb ned og gemte mig i toftegrøften, hvorfra jeg senere blev hentet hjem. Jeg mindes dog ikke, jeg fik nogen korporlig afstraffelse.

Den ovenfor nævnte Niels Kristian blev for i øvrigt nogen tid efter dræbt af lynet ude på Ovret. Jeg husker endnu tydeligt, hvor stærkt et indtryk beretningen herom gjorde på mig. Han havde sammen med en del flere hyrder under et tordenvejr søgt tilflugt i en tanghytte, som vogterdrengene havde lavet. Og, så fortælles der videre, at han sad midt i hytten med de øvrige i en rundkreds omkring sig, og han havde netop sagt, at dersom lynet slag ned her, kunne lynet da ikke ramme ham, så godt beskyttet han var, af de andre, og så skete det. Han var den eneste, der blev dræbt. Et par andre fik lettere forbrændinger, medens resten var uskadede. Jeg husker også, at jeg så Kristen Provst med sin gamle brune hest forspændt en fjællevogn, hvori lå noget halm, køre ud efter sin søns lig, og jeg stod trolig og ventede til jeg havde set ham komme tilbage.

Så kom første skoledag, hvad der foregik i skolen eller hvorledes dagen forløb har jeg ikke den fjerneste erindring om, derimod husker jeg ganske klart selve indledningen til min første skoledag. Min fader har sikkert haft meget travlt med markarbejdet og ikke villet afbryde dette for at følge mig til skolen. Aftenen i forvejen gjorde han derfor aftale med min 1 år ældre legekammerat, Peter Bork om, at han skulle komme den næste dag og tage mig med til skole. Peter kom også og med tavle og ABC under armen, var jeg allerede klar til at tage med.

Jeg har nok været meget spændt på hvorledes dette her ville forløbe. Jeg havde jo af de store drenge hørt noget om lussinger, eftersidden, ja, endog tamp, når man var meget uordentlig og ikke kunne sine sager. Nu vidste jeg ikke hvad tamp var, men det skulle være det allerværste af det hele. Nå, men Peter og jeg begav os på vej med forholdsvis frisk mod, men da vi kom om på kirkestien begyndte Peter at blive noget urolig. Der var nemlig ikke et levende væsen at se på kirkestien i hele sin længde op til skolen, hvad Peter fandt meget mistænkeligt. Efter hans beregning burde der nu lige før skoletid have været nogle børn undervejs. Han standsede og lyttede et øjeblik og konstaterede så, at der ingen var hverken at se eller høre på

legepladsen, og det kunne tyde på, at de andre allerede var inde, og at vi kom for silde. - Ved at høre dette svandt det stærkt i min ikke ret store beholdning af mod, og da han opfordrede til hurtigløb for at gøre forsinkelsen så lille som muligt og navnlig da han, formodentlig for at sætte farten højere op, sagde noget om, at "æ dejn blyver gal i æ hue, nær vi kommer for sild", så tabte jeg den sidste rest mod. Jeg vendte om og løb hjemad, alt hvad jeg kunne. Jeg var ikke videre glad, da min fader henad middag kom hjem fra marken og så mig her. Hvad han sagde til min forklaring husker jeg ikke, men han ofrede en stund af sin middagshvile for at få mig rigtig afleveret til skolen.

Der var kun to klasser i skolen den gang, og i hele min skoletid havde jeg kun tø lærere, nemlig æ skuelmester i æ lille skuel Jens Pæjsen, og æ dejn i æ stuer skuel, lærer Nielsen som senere blev min svigerfar. Jeg husker, jeg var glad ved at gå i skole dog, vist ikke så meget for undervisningens skyld (skønt jeg ikke følte noget besvær ved kundskabstitlegnelsen), som for legen og samværet med kammeraterne. Jeg mindes næsten bedre livet på legepladsen end i skolestuen, og når dette var tilfældet, har det vel nok sin grund i, at jeg som enebarn gik der hjemme mellem tjenestefolkene og ikke havde søskende at lege med.

Mine to søstre, en født før mig og en efter var begge døde som små. Det er da forståeligt, at det nye liv optog mig stærkt, og jeg befandt mig godt derved. Her var jævnaldrende kammerater nok, og her var nok at tage sig for. Vi spillede pind, langbold, drev sot, spillede skorsten om knapper og foretog os mange andre ting, som synes nu at være glemt. Og så var der æ klavretøj, en tømmerkonstruktion, hvori var anbragt en glat stang og et klatretov samt en skråstang til armgang. Det var svært for en begynder med disse øvelser, men en dreng af ære skulle nok få det lært. Det var slet ikke noget dårligt redskab og burde ikke være forsvundet.

Fra undervisningen i æ lille skuel mindes jeg ikke ret meget. Dog husker jeg tydeligt, at Jens Pæjsen havde min udelte opmærksomhed, når han fortalte eventyr, hvad han altså må have gjort temmelig godt. Så oprandt den dag, da jeg sammen med min årgang rykkede ind i den attråede øverste klasse, en begivenhed, der med spænding var imødeset.

Vi havde længe været besjælet af blandede følelser over drengene i den store skole. Vi nærrede en indgroet misundelse mod dem for den magtstilling, de havde råd til at tiltage sig, en vis beundring over deres kunnen og stundom noget had, når man blev skubbet til side som ubrugelig i legen. De store drenge udøvede en slags terror. De optrådte som selvbestaltede førere på legepladsen og lod os fra den lille skole til stadighed føle, hvor lidt vi i virkeligheden betød i samfundet. Men nu skulle det være slut, herefter ville vi tilhøre de store. Begyndelsen var imidlertid ikke så glimrende. Da Jens Pæjsen havde sendt os af sted i sluttet trop med vore sager ind i den anden skole, blev vi modtaget af et sandt hylekor af drenge, der råbte: Rekrutter, rekrutter . . . , hvilket Nielsen for et øjeblik tolererede.

Det var noget, der gentog sig hvert år og var altså bleven tradition. Dette måtte vi naturligvis finde os i og så håbe, at det var den sidste hån, der vistes os, efter at vi lovformelig var blevet optaget i deres samfund. Overgangen, husker jeg, var for øvrigt slet ikke så let. Lektierne og opgaverne blev større og sværere, og det kostede anstrengelse at følge med, hvorfor hovederne måtte lægges i blød, og lektierne gives nogle extra omgange hjemme. Men den frygtede tamp, som æ dejn skulle være i besiddelse af, så vi aldrig. Den behøvedes heller ikke, thi Nielsen havde personlige egenskaber nok til opretholdelse af disciplinen. Men derfor kunne der godt vanke lidt knubs. Som f. ex. i en læsetime, når det ikke var lykkedes at aftvinge bogen den fornødne interesse. Vi var to mand om en bog og måtte derfor sidde tæt sammen. Når Nielsen så opdagede et par, som havde deres interesser alle andre steder end netop i bogen, slog han straks ned på dem med spørgsmålet: Hvor er et henne?, og kunne så

ingen af synderne sige det, tog han dem ofte i ørene og rullede deres hoveder mod hinanden. Det gjorde ikke godt, men det hjalp på opmærksomheden. For resten var disse læsebøger noget af det kedeligste, som tænkes kan, hvilket burde have været taget med som en formildende omstændighed, ved strafudmålingen. Alene bøgernes uvendige udstyr, bind, ryg, snit, var; skønt de ellers var velholdte, af en så kedsommelig art, at det ikke fristede til nærmere bekendtskab. Lukkede man bogen op, blev det ikke bedre, dens indre udstyr i papir og tryk svarede fuldkommen til det ydre, og hvad den åndelige habitus angår, dens litterære indhold, ja, da husker jeg ikke et kvidder af det hele, endskønt vi måtte tygge den igennem hver vinter. Det taler just heller ikke til bogens fordel.

Korporlig afstraffelse brugte Nielsen kun sjældent. Dog husker jeg et par gange, hvor jeg var genstand for noget sådant udover hovedrulningerne i læsetimerne. Anledningen til den ene gang var at vi drenge en morgen, før undervisningen begyndte, havde fanget en lille mus, som løb forvildet omkring i skolestuen. Jeg fik så den ulyksalige ide, at lade den døde mus dumpe ned i en Lille Darum piges skoletaske, hvori hendes mellemadder opbevarede. Da jeg efter middag igen kom til skolen, modtoges jeg af et sandt raseri fra Lille Darum pigernes side. Vedkommende pige havde ikke kunnet spise sine mellemadder for musens skyld, og nu først gik det op for mig, hvor stor min brøde var. Jeg indså godt, det var synd for pigen, og var også straks klar over, at det ikke blev nogen billig historie. Straks Nielsen kom, fik han jo også hele forklaringen. Da jeg ikke kunne fragå noget, blev jeg skammet ud og modtog straks min dom. Enten skulle jeg spise en af mellemadderne eller modtage en lussing. Musen havde slet ikke været i berøring med maden, så for den sags skyld kunne jeg godt have spist den, men jeg var straks klar over, at jeg ville blive stillet op foran katedret med mellemadden i hånden og blive stående der, indtil den var spist, til grin tor hele klassen. Jeg valgte så lussingen, fik den prompte, og æren var reddet. Den anden gang var et par stykker nyt reb, et til pigerne og et til drengene at springe i, årsagen. Ved slutningen af et frikvarter, havde jeg rinket rebet sammen og hængt det på en knage i gangen, hvor jeg i det næste frikvarter var først og tog det. En anden dreng tog imidlertid pigernes reb, og da disse gjorde krav på deres, sagde han, at det var det jeg havde. Pigerne løb ind og sladrede, og det blev et meget kort frikvarter. Jeg kom med det sammenrunkede reb, og blev i døren modtaget af Nielsen. Det hjalp ikke, hvad jeg sagde, min forklaring blev der ingen hensyn taget til, og jeg fik så en endefuld af rebet. Jeg følte denne afstraffelse som et justitsmord og havde i lang tid ondt ved, at tilgive ham det. Det var de eneste to gange, jeg fik klø, og den ene gang var jeg klar nok over, at jeg rigtig fortjente det.

Men ellers brugte han mere lemfældige midler. Skete det, at der blev temmelig livligt med snak og uro i en time, hvad det ofte hændte i en regne- eller skrivetime, var et par dunk af Nielsens træsko i katedergulvet tilstrækkelig til igen at bringe ro over det hele. Træsko - ja, vi gik i træsko alle både lærere og elever, og det endda både ude og inde. Skiftesko var dengang endnu ikke opfundet ligeså lidt som ferniserede gulve, og hygiejne var et fuldstændig ukendt begreb. Gulvet så frygtelig ud. De mange træsko, der løb ind og ud mange gange om dagen, kunne samle en uhyre bunke snavs i løbet af 3 dage, thi gulvet blev, så vidt jeg husker, kun fejlet 2 gange om ugen. Dette var pigernes arbejde og gik på omgang efter tur. På samme måde besørgede drengene tørveindbæringen hver aften efter skoletid. Efter en sådan rengøring kunne vi næste dags morgen i det tykke lag støv, der efter fejningen havde fået tid til at lægge sig skrive vore navne med fingeren på borde og bænke. Ofte legede og dansede vi inde i skolen i middagsstunden, så støvet hvirvledes op i tætte skyer, og fyldte rummet med en tæt tåge. Vinduerne blev sjældent lukket op, de allerfleste af dem kunne slet ikke åbnes. - Sundhedsfarligt - ja såmænd, således vil vel nok nutidsmennesket med den moderne hygiejniske indstilling udbryde, og naturligvis med rette. Og dog! Var vi fra dengang måske

mere sygelige og svage end de efterfølgende generationer, som sundhedsgudinden Hygia har udøst sine nådegaver over. Jeg tror det ikke, og Nielsen, som tilbragte mangfoldige år i denne fortættede atmosfære, ja, han blev 90 år gl. - Den personlige renlighed var hos nogle børn heller ikke at prale af. Det skete adskillige gange i min skoletid, at jeg fik lus, og det var ikke så rart, navnlig da ikke den efterfølgende renselsesproces.

Det sidste par år i skolen kunne jeg godt have lært noget mere, hvad jeg også dengang kunne skønne. Lektier lærte jeg aldrig. Det var for det meste gengangere fra forrige år, ligesom så meget andet af undervisningen, måske lige med undtagelse af regning og skrivning, der kunne fortsættes i fremadskridende retning. Men ellers blev det noget af en march på stedet, navnlig det afsluttende år. Og det kunne næppe heller være anderledes. I en så stor klasse af børn på vidt forskellige alderstrin, måtte undervisningen naturnødvendigt lægges således, at også de yngste kunne komme med, og' derved forsømtes de store børn i nogen grad. Jeg husker, at jeg glædede mig uhyre til hvert efterår at begynde skolen igen og ikke blot for forandringens skyld, men også fordi lysten til at tumle med fagene og opgaverne meldte sig. Men jeg husker også, at efterhånden, som gentagelserne rykkede frem, begyndte interessen at svigte. I den alder kunne man ellers godt have tilegnet sig en hel del kundskaber, hvis man var bleven sat ind for fuld pres. Jeg kan derfor kun give min fulde tilslutning til den bevægelse, der for tiden er oppe for, at bygge centralskoler, da jeg mener, at den dermed følgende udvidede klassesdeling vil blive til gavn for alle alderstrin og i særlig grad for de afsluttende årgange. Dette synspunkt har imidlertid bragt mig ind i mangan dyst med min kære kloge kone, som jo ellers er fagmand, men ikke kan lide centralskoler, men det skal jeg ikke komme nærmere ind på her.

Så kom konfirmationen, Mit hold var det sidste, som pastor Feilberg konfirmerede. Konfirmationsdagen betød den gang ikke det store opbud af gaver og lykønskingskort som nu om stunder. Det var endnu ganske ukendt blandt bondebefolkningen. Jeg fik imidlertid et par konfirmationsgaver, men det var fra folk udenfor bondestanden. Det var noget ganske uhørt dengang og for mig ganske uventet, og måske var jeg den eneste af dette hold, som sligt overgik. -

Men forinden jeg nåede så vidt, havde jeg gennemlevet et vigtigt afsnit af mit liv, nemlig hyrdedrengeperioden. Hyrdedrengen og hans liv har været et helt problem, hvormed digterne ofte har beskæftiget sig, således at der nu foreligger en ret omfattende litteratur både i rim og prosa om denne lille nyttige samfundsbürger. Betydende mænd dvæler ofte i deres memoirer ved deres hyrdedrengetid, og i nekrologer over kendte mænd, der fra små forhold har arbejdet sig op på solsidens, glemmer man aldrig at nævne, at vedkommende begyndte sin løbebane som vogterdreng. Hyrdedrengenes kår er blevet meget forskelligt bedømt af de forskellige skribenter. Yderpunkterne findes nok henholdsvis hos Jeppe Aakjær og Andersen Nexø, der begge har prøvet jobbet, medens Aakjær ikke ved alt det onde man kan sige om disse drenges kår, så har på den anden side Andersen Nexø ikke lovord nok til at prise sit hyrdeliv med.

Efter snart 60 års forløb står livet i vogtermarken endnu for ham med eventyrlig glans, thi han skriver i sine erindringer, at det var den bedste tid i hans liv, ja, han siger, endog den allerlykkeligste. Jeg er tilbøjelig til at give den sidstnævnte ret. - Også jeg mindes mine hyrdedrengear som en lykkelig tid. Måske kan der findes pladser og husbonder, som af Jeppe Aakjær skildret, men det er sikkert kun de få undtagelser, der skal til for at bekræfte reglen om gode forhold for drengene. - Selvfølgelig har en hyrdedreng nok at gøre. Han skal være snart hos køer, snart hos kalve, får, heste o.s.v., men hertil skulle ikke bruges de store kræfter, det var blot løbende forretninger, og det foregik alt sammen ude i den fri natur.

Da jeg var 10 år, begyndte jeg min virksomhed som Hjøwerdreng. Helt ukendt med bestillingen var jeg ikke, da jeg ofte havde assisteret vores tjenestedreng ved kreaturpasningen, men det var frivilligt og kun, når det passede mig. - Nu var tiden altså inde, da jeg måtte påtage mig hvervet for egen regning, og det var ulige sværere. Det værste var at komme ud af sengen, for det skulle helst ske i god tid. Det gjalt om at få køerne tidlig ud, endnu inden duggen var forsvunden. Græsset var dengang af en meget dårlig og tør kvalitet. Merglingen var endnu ikke helt gennemført og kløvergræs på markerne var en sjælden vare. Når davren i en fart var sat til livs, skulle køerne kobles ud, først trækkoen og dens fælle i båsen og så de øvrige bundet på efterhånden, indtil hele koblet var klar til afgang. Det gjaldt om, at have en god trækko. En sådan kunne selv føre koblet ud på marken, uden man behøvede at trække den. Tøjret blev hængt på trækkoens og tøjrekøllen på en anden af de forreste køers horn og med mellemmadspakken stukket ind under trøjen gik det nu af sted i marken. Her blev køerne så tøjret i en række en efter en. Når dette var besørget, blev træskoene lagt et skyggefuldt sted. Mellemmadspakken ovenpå og til sidst trøjen til at dække det hele med, og så gik det på bare ben i skarp trav ud på østermarken, for nu var det fårene, det gjaldt. På østermarken eller nie o æ mark, som vi siger, så det ikke ud dengang, som det gør nu. Foruden "Brandgårdene", som for øvrigt i sin tid hår ligget nede i byen og efter en brand, som gav dem navnet, genopførtes her ude, var der kun nogle få mindre ejendomme, medens al den øvrige jord hørte til gårdene nede i byen og blev drevet derfra. Driftsmåden af alle disse jorder var såre enkel og ligetil. Det almindelige var, at der i den ompløjede gamle græsmark såedes boghvede og derefter i de følgende 2-3 år rug, hvorefter det så igen i en del år blev liggende som fåregræsning. Det var en let og billig drift, men det siger også sig selv, at udbyttet blev temmelig ringe. Mergling var ikke foretaget derude, og kunstgødning var et ukendt begreb. Til rug anvendtes noget staldgødning, men dels var vejen derud både lang og trang at køre gødning ad, og dels var der brug nok for den derhjemme på marken, så det blev kun til "en skrald å æ moegfjæl", og under sådanne omstændigheder kunne der ikke ventes nogen stor avl. Afgrøden blev da også både kort og tyndstrået, vipperne og kerne både små og tynde. Ved indkørselen blev negene bundet i "Kjerre" med halmbånd, som var lavet derhjemme i forvejen. Med tre neg i hver kjærv og så var de endda ikke tungere end enhver let kunne håndtere dem. En stor del af denne rug blev heller ikke tærsket, men fodret op i neg med strå og top, som den var groet. Det var vist en meget gammel rugsort, som havde tilpasset sig efter forholdene, men den kunne på hjemmemarken under gode vilkår give et ret godt udbytte, hvortil regnedes 3-4 skæpper af traven. Efter anden eller tredje års rug, blev jorden udlagt til fåregræsning, d.v.s. stubbene blev blot liggende, og så kunne der gro, hvad der ville. Det første års græs bestod næsten udelukkende af rødknæ kun iblandet nogle enkelte totter naturgræs. Andet års græs var det bedste, da var rødknæene forsvundet og totterne havde bredt sig til en ret god og saftig fåregræsning, medens der de følgende år kun blev en tør og halvvisen græsbestand tilbage.

Det var altså på disse arealer fårene måtte friste tilværelsen hele forsommeren igennem. Det var i grunden en slags dyrplageri, idet græsset i en tør tid ofte afgav utilstrækkelig føde, og vand fik dyrene aldrig. Det var dog kun bedene, "æ gelløvæjer", disse forhold gjaldt. Fårene med lam nød en bedre tilværelse, idet de blev sluppet ud i en marskfenne blandt kreaturerne. Først når høet var bjerget og engene tomme slog befrielsens time for "æ gelløvæjer". De kom da ud på den kraftige eftergrøde for at æde sig fede til slagtning om efteråret. Nå, men jeg, hyrdedrengen, var altså på vej ud for at flytte fårene. Min færd gik kun lidt ad de udlagte kommunale veje, men derimod ad fodstier, som gik tværs og skråt ind over markerne, og hvoraf der den gang fandtes en mængde. Endog hvor en vej dannede et sving eller en vinkel om end nok så lille, så kunne man være sikker på at en sti skar omvejen bort. Måske er

sådanne stier til en begyndelse trådt af hjorddrengene og derpå taget i brug af alle andre vejfarende fodgængere.

Hver gang marken pløjedes, blev stien pløjet ned, men lige så hurtigt trådt til igen. Denne ompløjning skete ikke af modvilje mod stien, den var nemlig hævdvunden og respekteredes af alle. Det skete blot fordi det voldte vanskelighed at løfte ploven over. Medens jeg nu løb ad disse stier var min alt overvejende tanke den: Blot nu ingen af fårene var løse. Sådant kunne nemlig ske en gang imellem, og det voldte gerne store vanskeligheder. - Fårene, - vi havde som regel 6 beder, hvoraf de 3 blev slagtede og kom i saltkarret om efteråret, - stod tøjrede parvis, to og to i et fåretøjr - et kobbøl. Når sådan et kobbøl kom løs og gik ind i et andet kobbøls tøjreslag, skete katastrofen. Rebtøjrene greb da fat i hinanden, så fårene ikke mere kunne skilles, og nu vandrede de fire får rundt og rundt og ud og ind imellem hinanden og filtredes mere og mere sammen, - de blev "knewl", så tøjrene til sidst var fast sammenknyttede, i en kunstfærdig flettet rebknode, som det ved første øjekast måtte anses for umuligt at løse. For en lille dreng så en sådan situation ganske håbløs ud og kunne nok bringe ham på fortvivlelsens rand. De store og stærke drenge kunne som regel selv klare paragrafferne. De skrævede over halsen på et får og holdt det på den måde fast med benene, medens grimen toges af fårets hoved. Derefter trak drengen – stadig holdende fåret med benene - grimen og det til den hørende reb igennem det filtrede rebbundt så ofte og så længe, at det endelig blev fri, hvorefter han gav fåret grimen på igen, og gik til det næste, indtil alle fire var blevet fri af hinanden. For en lille dreng med mindre øvelse var det en ulig vanskeligere sag.

Forsøgte han sig med den samme metode blev det gerne blot til en kort ridetur på fårets ryg og et løsgående får, og det gjorde kun ondt værre, da et løst får var meget vanskelig at indfange. Nej, han måtte søge hjælp. Var han heldig kunne han anråbe en forbifarende kammerat eller en anden dreng, som befandt sig i nærheden. Og hjælpen ydedes altid beredvilligt, man vidste jo aldrig, hvornår man selv fik brug for den. Var det nu et løst får, det drejede sig om, blev alle fårene samlet i en klump. Den ene dreng holdt dem tæt sammen og lagde sig på jorden i skjul mellem flokken. Nu var det den anden drengs opgave at jage det løsgående får, indtil det blev sky og søgte redning hos sine fæller i flokken. I samme øjeblik blev det grebet i et ben og holdt fast af den lurende dreng, medens den anden dreng i et spring var over det med grimen. Så var den klar, og så kunne fårene tøjres på plads igen. Sådanne kalamiteter hørte dog kun til sjældenhederne. Det almindeligste var, at fårene stod skikkeligt nok tøjrede, hvor de skulle, og under sådanne omstændigheder var turen kun et øjeblik sag, og hvis der var lejlighed dertil, kunne der blive tid til en passiar med en kammerat i en vejgrøft, inden køerne fik afædt, og måske træffe aftale med ham om at "leg hallevej", d. v. s., at vi hver skulle gå halvvejen af den afstand, der fandtes mellem vore respektive køer, for der at tilbringe tiden sammen mellem flytningerne.

Om eftermiddagen gentoges turen ud til fårene, men da skete det mellem næstsidste og sidste flytning. En eftermiddag gik denne tur meget dårligt for mig. Jeg husker ikke, om jeg følte noget usædvanligt i mit befindende på udturen, men straks på hjemvejen fik jeg nogle underlige fornemmelser. Lemmerne blev så leddeløse og ville ikke rigtig lystre, og hovedet begyndte at værke. Nå, det går nok over, når jeg nu sætter farten op, tænkte jeg og satte i trav for at løbe fra det hele. Men det gik ikke ret længe, så ville benene ikke mere, og jeg følte mig uhyre træt. Jeg satte mig så ned på en grøftekant for at prøve, om ikke det kunne hjælpe, men det blev ikke bedre deraf, jeg var ved at synke sammen af træthed. Jeg havde køerne på AISædtægten og kom fra Nederhede, hvorfor den nærmeste vej til køerne var nord om kirken, og den fulgte jeg, indtil jeg nåede lige ud for mit hjem, så opgav jeg kampen, hvor nødig jeg

ville. Med opbydelse af mine sidste kræfter, slæbte jeg mig på mine blytunge og overtrætte ben det lille stykke ned over markerne, men jeg både svedte og rystede af kuldegysninger og kom straks i seng. Lidt efter hørte jeg ligesom langt langt borte min faders stemme sige: Han er jo rødbrøget over hele kroppen, det er nok mæslinger.

Når høet var kørt hjem fra engene, og eftergrøden tilpas fremme, kom min allerbedste tid. Turen ud til fårene var da forbi, og hver eftermiddag gik køerne løse ude ved havet. Hele området herude - Ovrene, Grønlandene og Gammelmærskene – blev benyttet til køernes græsning, og det var således en hel stor flok drenge, der kunne samles her til leg og tidkort. Når køerne var sluppet løse, var vores opgave blot den at se efter, at de ikke kom over på naboens grund, hvilket let kunne ske, da grøfterne ikke var særlig velholdte, man havde jo en dreng til at passe køerne, så der var ingen grund til at have ulejlighed med grøftning. Til trods for at grænserne kunne være noget udflydende, vidste køerne dog god besked med, hvor de fandtes, men én og anden kunne alligevel ikke dy´ sig, når de syntes det så bedre ud på den anden side af grøften. Den første gang eller to en ko kom på afveje, måtte man ulejlige sig til den og give den nogle stribs, så den blev klar over, hvor dens enemærker var, og i gentagelsestilfælde var det tilstrækkeligt, at råbe efter den og knalde med pisken, for at få den til at vende tilbage. Påpasseligheden var dog størst den første del af eftermiddagen. Når markmanden havde været sin runde, sløjedes der ikke så lidt af, og man var ligeglad med, hvor køerne befandt sig.

Markmandens egentlige bestilling var at påse, at ungdyrene i de forskellige fenner befandt sig, hvor de skulle, og hvis nogen var "løwen af" melde dette til ejeren, men dette kunne også overføres på drengenes køer, og han havde ikke noget imod, at tjene en 10 øre på en ko, som ikke var holdt på sit eget. Det var jo ikke rart at komme hjem og høre, at markmanden havde været at slå en kridtstreg på forstuedøren for en af ens køer. Men det skete også uhyre sjældent. Vi var aldrig mere optaget af bores leg, end at markmandens skræmmebillede stod for os, og derfor stadig holdt udkig med ham. Meldtes så hans tilsynekomst, var alle på pletten. Det var eftermiddage vi drenge tilbragte herude, og tiden blev os ikke lang, tværtimod. Når det var højvande badede vi, og ved ebбетid forsøgte vi os med fiskeri, dels med medekrog og dels ved "o trin skuld", men da udbyttet heraf kun var ringe, blev det også kun anvendt til afveksling fra vore andre foretagender. Ofte tændte vi bål, som blev næret af tørt heste- og kogødning, tang og pinde og andet brændbart, som var inddrevet fra havet. I gløderne heraf, stegte vi kartofler, som vi tog med i lommerne hjemmefra og som rigtig stegte var en ren lækkerbidsken. Det hændte også en enkelt gang, at man reddede et æg, som en høne havde drattet med i stalden eller laden. Dette blev tilberedt på den made, at vi æltede noget klæg til en blød masse, hvormed ægget omkapsledes i et fingertykt lag og derpå lagdes i ilden. Når så klæglaget var brændt tør og hård, ragedes klumpen ud af bålet. Skorpen fjernedes, og ægget var da passende kogt og afgav et godt supplement til mellemmaden. Køerne skulle være hjemme om aftenen på et nogenlunde bestemt tidspunkt for malkningens skyld, og skønt lommeure var en ting, drengene ikke var i besiddelse af, skete der ikke store afvigelser heri. Vi havde det på fornemmelsen og fandt det rette tidspunkt instinktmæssigt, men hændte det, at der opstod tvivl om denne evnes holdbarhed, så havde vi jo som regel solen og med denne som rettesnor, kunne vi følge dagens fremadskriden. Når solen begyndte at synke i vest, havde vi en ganske ufejlbarlig måde at tage tiden på. Vi rakte en hånd ud i arms længde og målte solens afstand fra jorden med fingrene lige så mange fingre, der skulle til at dække denne afstand mellem sol og synsrand, lige så mange timer var der til solen gik ned, det kunne aldrig fejle.

Det var et herligt, sundt og friskt drengeliv, så ideelt som vel muligt. Overanstrengelser var

der ikke tale om. Ved den daglige omgang med dyrene fik man lært, at klare sig i en snæver vending. Man kom til at holde af sine dyr, kendte hvert enkelt ud og ind, dets gode og dets dårlige egenskaber, og man fandt stor omsorg for dem, hvilket igen udviklede en stærk pligtfølelse. – Det kunne hende, at et par drenge, der havde fårene på marker i nærheden af hinanden traf aftale om, at den ene skulle flytte den andens får, men det var sjældent, og det skete kun en gang for mit vedkommende, og kun til liden glæde for mig selv. Jeg fik en fornemmelse af, at jeg tilsidesatte mine pligter og svigtede mine dyr, og denne følelse nagede mig, indtil jeg selv næste gang havde været ude hos dem og stiltiende bedt om forladelse. Den stadige omgang med dyrene gjorde som sagt at man fik kærlighed og stor kendskab til dem. Det var mig en oprigtig hjertesorg, når en ko blev solgt, ja, det hændte endog engang, at jeg græd mine modige tårer, da en af mine bedste køer skulle drage af gårde. – Køerne er af vidt forskellig udseende og derfor lette at kende fra hinanden, ganske modsat fårene, som for det uøvede øje vil se ganske ens ud alle sammen. Men skete det, at mine får i løsgangstiden var kommen i flok med andre, kunne jeg straks udpege, hvilke der var vore. Jeg havde omgåedes dem så længe og set på dem så ofte, at jeg kendte hver enkelts ansigt. -

Hver enkelt får var for øvrigt mærket med klip i ørene, hver mand havde sin særlige måde at klippe mærket på, men disse klip var som regel så tilgroet med hår, at det var meget vanskeligt på afstand at bestemme dem, hvorfor det var en stor fordel at kunne kende dem personligt uden først at skulle have dem indfanget. – Hyrdedrengens liv bød ikke på store afvekslinger sommeren igennem. Arbejdet var det samme søndag som hverdag, men det føltes kun som en selvfølge og gav ikke anledning til spekulationer over ferispørgsmål eller andre sociale problemer. Alt gik sin jævne rolige gang uden afbrydelse, og af morskab og adspredelser, fandtes ikke andre end dem, vi selv hittede på. Ikke engang ens fødselsdag blev højtideligholdt på nogen måde, ja, end ikke engang erindret. Der gik mange år, før jeg i det hele taget kendte datoen for min fødselsdag, og endnu flere inden den begyndte at festligholdes. -

I mine første hyrdeår havde drengene en årlig fest, som blev kaldt pinsegilde. Det var en temmelig rå skik overleveret fra en mere ukultiveret tid og bestod i, at drengene skillingede sammen til en flaske brændevin, som de så drak 2. pinsedag, og det endte gerne med, at en eller flere drenge blev så berusede, at de måtte bæres hjem. Mærkeligt, at en så barbarisk skik kunne holde sig, da brændevinen smagte drengene ganske afskyeligt, og mærkeligt, at der fra de ældres side ikke blev skredet ind mod denne uskik, men dette er måske omsider sket, for efter, at jeg havde været med et par gange, de første år af min hyrdetid, døde skikken bort uden at efterlade noget savn. -

Vi havde dog en virkelig festdag hver sommer, nemlig Kærgaardsfesten, og selvom den kun strakte over en enkelt eftermiddag, formede den sig i vore børnesind som en fest af enorme dimensioner. I lang tid forud glædede vi os til denne fest, og så hen til den med store forventninger, og bagefter levede vi længe højt ved tanken om denne dags oplevelser. Ja, så stærkt et indtryk har disse fester efterladt sig i barnesindet, at man endnu efter de mange års forløb ser det hele sceneri for sig ganske lyslevende. Og når det sker, at nogle stykker af os, der var med den gang, og som nu er gamle folk er forsamlede og kommen i gang med vor kæreste samtaleemne "i gammel daw", så skal det sjældent fejle, at også Kærgaardsfesterne bliver nævnt, og ligeså sikkert er det, at der da breder sig et lyst og næsten barnligt smil over alle vore rynkede ansigter - de gode og glade minders smil. - Og hvori bestod så hele herligheden? Ja, ville man forklare gangen i hele festen fra ende til anden for en af vore dages skoledrenge eller piger, som har deltaget i skoleudflugter så langt som til Himmelbjerget og til mange andre smukke steder i vort land, samt have haft en eller flere dages ophold i

hovedstaden, så ville denne, hvis han da sagde sin hjertens mening, sikkert udbryde: "Pyt, - var det ikke andet, var det virkelig noget at glæde sig over, at køre i en stiv kassevogn til Kjærgaard, for at lege trampeland, væve vadmél og andre barnlige lege, høre eventyr, købe lidt slikkeri og tørre 5-øreskager, næh, i må have været meget naive dengang - det var ikke noget for os". Ja, såmænd, blaserte var vi i hvert fald ikke, nok mere umiddelbare og navnlig ikke forvante, hvorfor vi var modtagelige for det, som nu synes småt og ringe.

Det var ikke de storstilede arrangementer, der er en betingelse for at få festglæden frem, men at man har et modtageligt sind for det, som foreligger, og det var netop det vi havde dengang. – Alene det at komme ind i skoven, mærke dens særegne duft og gå i de store træers kølige skygger, var for os drenge, som tilbragte vor meste tid på åben mark i sol og blæst, af ganske betagende virkning. Der var fuglestemmer, som man ikke hørte til daglig og hvis indehavere, man ikke kendte. Især beundrede jeg solsortens melodiske toner, som oppe fra de høje træers kroner fik en særlig skøn klang begunstiget af skovens særegne lydforhold. (Solsorten var endnu ikke nået ud til os, dertil var træbevoksningen for ringe, udover præstegårdens have fandtes dengang så at sige ingen træer). – Så var der de mange glade festklædte børn fra hele omegnen, og der var udsalgene med kager og andre gode sager, hvor det gjaldt om at få de medbragte småpenge anbragt på den fordelagtigste måde. Alt dette tilsammen gjorde feststemningen høj.

Men vor dybere interesse fangedes dog af den gamle sagnomspundne borg. Med de tykke høje mure, de mørke kældere og hundehullet, hvor vore forfædre, efter hvad, der var blevet os fortalt, var bleven puttet ind efter herremandens for godt befindende. Det var spændende at gå på opdagelse i den lange mørke kælder under hovedbygningen, men det var kun de dristigste, der vovede sig igennem den, og de opdagede ikke noget, thi når man kom et lille stykke ind i mørket og skummelheden, begyndte det ligesom at krybe en koldt ned ad ryggen, og man glemte helt at se efter både ovnen, hvor et barn skulle være brændt, og stedet, hvor en ung jomfru skulle være bleven indmuret, man benede blot af sted hen imod den lysning, som skimtedes forude i den anden ende af kælderen. Bagefter, efter at have foretaget den vovelige færd gennem det store uhyggelige underjordiske rum, hvor genfærd og spøgelser huserede, og man atter stod oppe i solskinet og trak vejret lettet, ja, så følte man sig som lidt af en helt, noget i lighed med de modige riddere, som engang havde beboet slottet, og som man selv, - ja, hvem ved – selv gennem utallige slægtled stammede ned fra. - Jo, den gamle borg kunne dengang og kan endnu den dag i dag sætte fantasien i sving.

Men festdagen fik ende. – Atter besteg vi kassevognene, og i den nedad gående sols sidste stråler, kørte vi syngende og hujende hjemad. Alle i bevidstheden om, at have tilbragt en dejlig dag. Det var nu også rart at komme hjem og få trukket af stadsen. Det nye tøj var gerne syet af tykt, solidt hjemmegjort vadmél, og da man ikke var vant til at gå så varmt påklædt og ikke havde haft tøjet på i lange tider, følte det noget stift og ubekvemt. Men værst var det dog med "æ hueser". Strømperne bestod den gang af lange hoser, der gik helt op til eller over knæet. De var hjemmestrikkede af tykt hjemmespundet uldgarn og derfor af særlig solid og varm kvalitet. At få disse hylstre trukket på nogle ben, der til hverdag løb rundt overalt så bare, som de kunne blive, var noget af en tortur, og bedre blev det ikke, når de derefter skulle presses ned i nogle stive lædersko, som siden de sidst var brugt ikke havde holdt trit med føddernes udvikling. Men her hjalp ingen "kære mor", man kunne ikke gå til Kærgaardsfesten med bare ben, dog snart overdøvedes smerterne af festens glade indtryk, så det gik godt alligevel, men rart var det at få det hele skubbet af igen.

Sport, således som det forstås i vore dage, var der ikke noget af, og en fodbold var et ukendt begreb. Om sommeren gav vor hyrdegering os motion nok, og om vinteren løb vi på skøjter, når forholdene tillod det, ellers var det kortspil, det gik ud på, når vi drenge kom sammen. Gymnastikken var kun i sin vorden, og når den en gang imellem øvedes, var det i skolen, hvor bordene stilledes til side. Der var ingen forsamlingshus, så det blev kun til lidt gymnastik. -

Min fødegård*

Gårdene i Darum var i sin tid fæstegårde under Kjærgaard. I 1786 blev gårdene købt til selveje ved en auktion, som arvingerne lod afholde på Kjærgaard. Det var dog ikke alle gårdene i Darum, der hørte under Kjærgård. Således var der i Nørreby to garde, som hørte under Sneumgård, og den ene af disse blev min fødegård. Hvorledes det er gået til, at de to gårde, der sikkert forud har tilhørt Kjærgaard, er blevet overdraget Sneumgård, ved jeg ikke. Det er blevet fortalt, at herremanden på Kjærgaard en atten havde tabt dem i terningspil tul manden på Sneumgaard, men det er vel nok nærmest kun gisning, fremsat af folket, det kan ligeså godt være sket ved handel mændene imellem, ved skifte eller lignende. Der foreligger mig bekendt ikke noget om, at de to gårde havde hoveripligt til Sneum, således som de øvrige Darum-gårde havde til Kjærgaard. Derimod har jeg af gamle folk, som endnu huskede det eller i hvert fald havde det fra førstehånds overlevering, hørt fortælle, at når høsten på de 2 gårde var tilendebragt, gik der bud herom til Sneum, hvorefter "Tolleren" så kom ridende. Denne "Toller" red derefter op og ned langs kornrækkerne og udpegede hvert tiende neg som straks blev sat til side. - Disse tiende neg skulle derefter køres til Sneum, hvorefter indkørselen af egen avl kunne foretages. - Det ser ud som om de to nævnte gårdes fæstere har besiddet en magtstilling overfor deres standsfæller, hvori dette så end har ligget. Der fortælles nemlig, at ved fællesskabets ophævelse, altså ved jordenes udskiftning, der foregik en snes år før fæsterne blev selvejere, udpegede de to nævnte mænd stederne, hvor de ville have deres lodder udvist og hvert sted, hvor den bedste jord fandtes, og de fik det. Rigtigheden heraf har kunnet fastslås helt op til vor tid. Både ager- og engskifte til de 2 gårde lå side om side og overalt på den bedste jord med de højeste bonitetstal og var derfor de to bedste gårde i byen.

I fællesskabets og i fæstevæsenets tid er der næppe sket nogen forandring i gårdenes størrelsesforhold. Fæsteren havde jo ingen anledning til at foretage sig noget heri og har vel heller næppe tænkt derpå eller ønsket det. - Ved overgangen til selveje blev der nu givet fri rådighed over gård og jord, man kunne gøre med det, hvad man ville, også bortsælge deraf om man havde lyst. Desuagtet synes der ikke at være foretaget noget videre i den retning, i hvert fald ikke i en længere årrække efter ejendomsrettens erhvervelse. Man har følt sig tilfreds med gårdene, som de var og været glad for den ny tingenes tilstand. Gården er endnu mere end før bleven bondens faste holdepunkt i tilværelsen, familiens eje, familiens hjem og sikre havn i livets storme. Men efterhånden slappedes denne følelse, og gården var ikke mere tabu. Glemte var både stavnsbånd, hoveri og fæstevæsen, og i stedet havde man opdaget, at ejendom betød penge. Jord blev en handelsvare og endog genstand for spekulation, et uvæsen, der i høj grad forringede de gårde, det gik ud over, og som efterhånden tog til helt op i vor tid, hvor det kulminerede omkring 1900, da der blev sat en stopper herfor af lovgivningsmagten. Det blev til en hel sport at ødelægge gårdene, og Darum afgav en god tumbleplads herfor. Nogle smarte spekulanter opkøbte til eksempel en gård, solgte bort rub og stub af besætningen, avl og redskaber, derpå så mange jordparceller som muligt og ofte en del af bygningerne til nedrivning, således at der kun blev en lille afklædt ejendom tilbage. Ikke sjældent gik det således, at sælgerne tilbagekøbte de sørgelige rester og kom til slut til at sidde med disse på samme vilkår, som han besad hele gården med. Gårdslagterne og vinkelskriverne morede sig, og bønderne betalte gildet. -

Den ene af de to førnævnte gårde synes ret hurtigt at være kommen under hammeren, men om det er sket på en gang, eller om splittelsen er foretaget ved salg af parceller efterhånden, ved jeg ikke, thi amputationen er besørget længe før min tid, og jeg kan kun huske den, som en ganske lille gård lige stor nok til at hjemle, hovedparcellen på. Efter den sidste ejers, Hans S. Vejrups død, fuldbyrdes gårdens endelige dom. Hovedparcellforpligtelsen blev overført til en anden ejendom, jordene bortsolgt og til sidst bygningerne nedrevet, og hvor disse engang har ligget skærer ploven nu sin fure. Om få år, når vi allerældste er borte, vil ingen mere tænke på, at her en gang har ligget en af sognets bedste og anseligste gårde. -
 Min fødegård undgik imidlertid at dele sin tvillingsøsters, nabogårdens kranke skæbne og forblev samlet i mere end hundrede år efter selvejets indførelse, måske dog med undtagelse af nogle praktiske magelæg af de vidt spredte udmarker og salg af enkelte fjerntiggende og mindre lodder til nyopdukkede ejendomme på Darum mark. -

Jeg kan endnu huske gården, som den var i min drengetid og første ungdom. Først gårdens bygninger, der lå på en indeklemt plads vel næppe en halv tønde land stor. De bestod af 4 sammenbyggede længer: Stuelængen mod nord, staldlængen mod øst, laden mod syd og så den vestre længe med indkørselsporten. Laden og vestlængen lå så nær skellet, at der lige kunne køre en vogn på egen grund, og øst for stalden, mellem denne og Poul Jepsens, nu Petrus Hansens gård, hvis vestmur lå lige i skellet, fandtes en lille strimmel jord, hvorpå der dyrkedes lidt køkkenurter, og desuden var der nogle få ribs- og stikkelsbærbuske. Nord for stuehuslængen ud imod vejen var der ligeledes en strimmel jord, men dog lidt bredere. Her fandtes ud for stuerne, fra indgangsdøren mod vest en lille have med et blomsterbed og et kirsebærtræ, gårdens eneste frugttræ, hvis frugter vi næsten aldrig fik at smage, da fuglene tog dem. Fra indgangsdøren mod øst og hen til stalddøren, var der en lille brolagt gårdsplads og øst for denne fandtes møddingsstedet. Det var meget indsnævrede forhold, men således lå næsten alle gårdene den gang og så tæt op ad hinanden som muligt. Søger man efter grunden til dette klumphyggeri, mærkeligt og upraktisk, når det ses med vore øjne, så er der givet den forklaring, at det til at begynde med er sket af forsvarsmæssige grunde. Det var en betryggelse, at bo tæt sammen i ufredstider, man kunne bedre værge sig i fællesskab og sammen tage kampen op mod stimandsbander og omstrejfende pak, som til sine tider skal have været en slem plage. Når den upraktiske sammenklumpning af gårdene senere er bleven fortsat og bibeholdt helt op til vore dage, kan forklaringen vel også være den, at man anså det for en fordel at bo på grænsen mellem mark og eng. Engene med deres rige afgrøder, der betingede bondens driftsøkonomi, var det ikke rart at flytte for langt fra. Følgen af denne tætte bebyggelse blev derfor en vidtforgrenet udskiftning af jordene, da alle skulle have del både i de nærmest og de fjernest liggende arealer og ligeledes i de bedste og de dårligste. -

Min fødegård havde således sin eng liggende 8 forskellige steder i parceller fra 1 - 8 tdr. land og androg tilsammen omkring 25 tdr. land. For agerjordens vedkommende stillede sagen sig ikke anderledes, thi denne fandtes beliggende mindst på 19 forskellige steder rundt om i sognet i størrelser fra 2 - 10 tdr. land, men de største og bedste parceller lå dog i nærheden af byen. De to længst bortliggende parceller var kæreng, som gik ud til Vilslev skel øst for bjerget, og kratskiftet, der stødte op til skovdiget på Lundagergaards mark i Hunderup sogn, og tillige var der Videkær, der lå helt ude ved Mulvad skel. - Fra jeg kan huske har de 70 - 80 tdr land, som udgjorde gårdens samlede areal altså ligget 27 forskellige steder, formodentlig flere, idet der sikkert nok før min tid er bortsolgt adskillige udmarkslodder til de små ejendomme, der efterhånden fremstod på Darum mark. På samme vis lå forholdet for de andre Darum gårde og ikke blot for de større, for de mindre gårde stod sagen på ingen måde bedre. Det er således nævnt, at ¼ gårde havde sin jord 33 forskellige steder.

Som kuriosum kan således nævnes, at de såkaldte knoldskifter, der udgjorde et areal af kun 10-12 tdr land og tilhørte fire ¼ gårde i Nørreby var udskiftet i 36 parceller, således at hver gård havde 9 stykker. – Men at denne udparcellering var viselig udført til stor tilfredshed ses deraf at forholdet har bestået uændret helt op mod vor tid, hvor de sidste bidder er ved at blive samlet i mere praktiske lodder. Min fødegård ejedes i sin tid af en mand ved navn Jens Jensen (Min oldefar Michel Jensens broder (jf. Jens M. Lauridsen)), af hvem min bedstefar har købt den i årene hen imod 1840, hvilket år han blev gift. Hvorledes priserne på gården har ligget ved de handler, der er gjort med den forud for den sidstnævnte overdragelse ved jeg ikke, men det er oplyst, at ved køb fra fæste til selveje, var købesummen for en halvgård 1200 rdlr. eller 3.600 kr. i vore dages penge. Når der heroverfor står "sidstnævnte overdragelse", er der hentydet til den gang, min bedstefar overdrog gården til mine forældre. Dette skete i året 1874, og efter skødet, som endnu er i min besiddelse og vedlægges her, har overtagelsessummen andraget 6.000 rdl. Eller 12.000 kr. + aftægt, der kan kapitaliseres til 3.000 kr. - I 1885, da min fader indgik nyt ægteskab og skulle gøre skifte, blev gården vurderet til 16.000 kr. Efterhånden bortsolgte min fader en del udmarker og i 1893 solgte han halvdelen af bygningerne, stuehus- og staldlængen samt toft, Alsædstægt, Bavnehøjskifterne og begge Havremærskengene til Niels Helle (herom senere). De to øvrige længer, lade og vesterlængen blev nedrevet og brugt ved opførelsen af den ny gard på Blokken. I 1906 solgte min far gården til Thomas Thomsen, der var vendt hjem fra Amerika, han solgte den igen i 1910 til sin svoger Anton Nielsen, Ll. Darum, som derpå delte den mellem 2 af sine sønner. Prisen min far fik var 29.500 kr., og det samme blev den vist nok solgt for igen. Gårdens besætning var i min drengetid sædvanligvis 3 heste, 8 malkekøer og en snes ungkreaturer, der bestod af nogle tillægskvier og kalve og resten stude. Af disse sidste solgtes som regel 6-8 stykker hvert forår til græsning sydpå. Hvert år først i nyåret kom prangerne gerne sydfra for at købe store magre stude til græsning og opfedning. Som regel skulle studene leveres i Ribe en markedsdag omkring. 1. maj, og denne bestilling blev overdraget drengene, der fik en stor dag ud af det. Kreaturerne kørte den gang ikke i bil, de måtte befordre sig selv til leveringsstedet. Når studene havde stået på stald hele vinteren, var de ikke godt skikkede til en spadseretur på to stive mil. De måtte først trænes op, og 2-3 dage før leveringsdagen, blev de sluppet ud et par gange om dagen, for at løbe sig trætte. Leveringsdagen måtte man tidligt op. Endnu før solopgang måtte man af sted for at kunne nå Ribe i ordentlig tid. Vi var gerne flere i følge, således at vi kunne drive studene løse i samlet flok. Erfaringen havde vist, at kreaturerne ikke blev så trætte, når de dreves løse, som når de gik sammenbundet i kobbel. Til at begynde med skred det rask fremad og stundom gjorde en eller flere sig pludselig ud til bens og satte af sted ind over markerne, hvorved de forøgede vejlængden betydeligt både for sig selv og vi drenge, hvis sag det var at løbe udenom dem og genne dem tilbage på rette vej. Efterhånden blev de mere adstadige og farten sagtnedes. Vi drev altid gennem Jedsted og Farup, fordi de sandede veje, som den gang fandtes her, var bedre for dyrenes klove end den hårde landevej. Dygtig trætte, både to og firbenede, nåede vi Ribe. Og så blev det store spørgsmål, som vi havde drøftet undervejs rigtig brændende: Ville det nu give gode "Hvongpeng"? – Det var almindelig skik, at køberne gav driverdrengene en drikkeskilling. Der var stor forskel på prangerne, de var ikke lige flotte med småpengene. Nogle kunne spise os af med en 25 øre, andre gav 35, men fik man 50, så anså man giveren for en gentleman. Det var et godt supplement til vor egen medbragte lille beholdning. Når vi havde fået studene godt afleverede og drikkepengene i lommen, så var dagen vor egen og trætheden glemmt. Først gik vejen til bageren efter et par 5 øres kager og derfra hen til drejer Frandsen, hvis butik med de mange rare sager havde en mægtig tiltrækningsevne for drengesindet, thi her kunne vi få ethvert ønske opfyldt, såfremt da ønsket stod i passende forhold til ens pekuniære købekraft. -

Det kunne også ske, at vi skulle have en ko til marked i Ribe. Det var ikke så morsomt, da der

ikke var andre at følges med. Dertil kom den fare, der lå i baggrunden og lurede, at koen ikke blev solgt på markedet og derfor måtte trækkes tilbage igen, hvilket dog aldrig skete. Når således en enkelt ko skulle trækkes til marked, tog jeg altid turen i to tempi, idet jeg dagen før markedet trak til Jedsted, Hvor vi begge overnattede hos min morbrøder Hans Ibsen, trak så videre dagen efter tidlig om morgenen. Engang husker jeg, tog jeg også turen hjem til fods. Jeg gik alene og kedede mig og ville derfor ikke afvente eftermiddagstoget. Uden for byen tog jeg sko og strømper af og bandt dem på ryggen og så gik det i strygende fart hjemad. Man var jo vant til at bruge benene den gang.

Gårdens drift var i min drengetid ikke meget indviklet. Alle udmarker blev som før nævnt dyrket med boghvede, rug og fåregræsning. På hjemmemarkerne, der i den tid blev merglede, dyrkedes også 6-radet byg og havre samt en del kartofler. Andre rodfrugter begyndte man dog at dyrke på den tid - omkring midt i 80'erne. Det var kun turnips og kålroer, og det var ikke store sager. Man stod her overfor noget nyt, forstod ikke at dyrke dem og savnede fuldstændig redskaber til det brug, hvorfor man gik forsigtig frem. Man pløjede jorden op i høje kamme, og på toppen af disse stak man så med passende mellemrum nogle få frø med fingrene ned i den løse muld og til sidst blev det hele tromlet til med en glat tromle. Stykket lå derefter hen til det var blevet en grøn mark med ukrudt og roeplanter i buske øverst oppe på kammene. Vor første radrenser var et såre primitivt redskab på tre lange ben med "gåsefødder", som til nød kunne rode lidt i bunden mellem kammene, og da man heller ikke havde hakker, måtte fingrene besørge både udtyndningen og lugningen. Min fader var en af de første, der begyndte at dyrke roer, og jeg husker godt vor første roemark. Den var naturligvis ikke ret stor, vel ½ td., land eller så, men uvant og famlende, som man stod heroverfor voldte det stort besvær.

Hertil kom, at udtyndningen og den besværlige lugning, indtraf sammen med høbjergningen, med hvilken gårdens mandskab havde nok at gøre, hvorfor jeg husker, at vi havde en hel stab af gamle husmandsfolk kravlende og nippe hovedet af ukrudt, og ukyndige, som de vår hændte det ret jævnlige, at en kiddike eller agerkål fik lov at stå i stedet for en turnipsplante. Under disse omstændigheder var det ikke store sager, der avledes. Det blev kun til en gift på en halv kurvfuld pr par daglig i efterårsmånederne. Ved at nævne de små kvanta, kommer jeg til at tænke på en af vore naboer, Ole Jensen – i daglig tale kaldet Volle Vind. Han kom en aften ind til os for at få en snak i mørkningen, således som det var skik den gang hos mændene, at de gjorde et vend ind til naboen efter endt dagværk. Samtalen mellem ham og min fader kom da også til at dreje sig om roedyrkning, og Volle sagde da, at han dette år også havde begyndt at dyrke roer, blot nogle få rækker turnips hjemme i sin toft, og dette forsøg var faldet heldigt ud. Avlen var jo ikke ret stor, men til sine 3 køer kunne der da blive en mundsmag blot et par roer daglig til hver nu i efteråret efter indbindingen. Min fader smilte og sagde, at det var jo ingenting. Det mindste man kunne byde en ko var en kurvfuld daglig, - et par, hvad er det, tilføjede han. "Nej, men de vil fanden knaa' mæ gjan haa' em", svarede Volle med inderlig overbevisning i sin stemme. Jørgen Therkildsen har fortalt, at da han og hans broder Søren på den tid som ganske unge forestod røgtningen derhjemme, når de nåede december aftalte med hinanden, at fylde godt for af roerne, så at beholdningen slap op før jul, for på den måde at undgå roeslæbet i juletiden. -

Roedyrkingen var et problem, som drøftedes meget på den tid. De mere gammeldags indstillede bønder, og det var de fleste, trak på skuldrene ad det nymodens kram, medens de andre på deres side hævdede, at roer ville blive fremtidens hovedfoder. Nogle kloge folk påstod, at det var et unaturligt og usundt foder. Og følgen ville blive rådne køer. Andre ville ikke ud af deres tilvante drittsmåder for at kaste sig ind i det bøvl, som roedyrkning tilsyneladende medførte. Imidlertid var køerne roedyrkernes og fremskridtsfolkenes gode

forbundsfæller. At se den glubskhed, hvormed de guffede roerne i sig, kunde ingen bonde stå for. Men den ufravigelige nedgang i mælkeudbyttet der fulgte, når roebeholdningen var sluppet op, var måske den allerbedste spore til at fortsætte og udvide dyrkningen. Efterhånden fik man bedre tag på arbejdet. - Snart købte min far sammen med et par andre roedyrkere en roesåmaskine, der kunne bindes bag efter ploven således at såningen kunne foregå sammen med oprilningen og samtidig købtes en fabriksfremstillet radrenser, der gjorde et bedre arbejde end den gamle af smeden lavede, og snart lærte man også at tage hakkerne i brug, men alligevel gik der adskillige år før man lærte at dyrke roer på flad jord, således som nu omstunder.

Når sæden var lagt om foråret, begyndte klynegravningen. Klyne var det eneste brændsel, der anvendtes, og der Skulle meget til. Det var ikke alene komfur og kakkelovn, der skulle skaffes brændsel til, men også til bagning og brygning med mere. Vi gravede 8 læs klyne i Søndermose og 8 læs i Nørremose, samt strøg 20.000 æltetørv i Videkjær. - Der var noget muntert og selskabeligt over denne mosetid. Alle gravede tørv samtidigt, og der var en sand folkevandring til og fra moserne i disse dage, da arbejdet forestod. Man fulgtes gerne i flokke hen og hjem, og når mellemmanden skulle fortæres, samledes man i klynger for at have det mere selskabeligt, og så blev der snakket, fortalt og leet.

Arbejdet foregik på den måde, at karlen stod nede i tørvegraven og skar tørvene i passende firkantede flader med en lille trekantet tørvspade og lagde dem i stabler ovenpå hinanden på gravens kant, hvor udsætterne så tog stablerne med en fork eller greb og bar dem ud på liggepladsen til tørring. Det videre arbejde med at få tørvene ringlet og stuget var som regel kvindfolkenes sag. Det var jo også dem, der var mest interesseret i at få dem godt tørre. Tørvens hjemkørsel skulle helst ske inden slet, da der i den tid ikke var tanke om tørv. Efterhånden slap tørvejorden op, og for længst er disse moser blevet til dyrket agerjord, så kun navnene minder om hvad, de i sin tid har været.

Efter at tørvegravningen var tilendebragt, tog vi fat på oprensningen af grøfterne omkring græsfennerne. Disse grøfter var de eneste hegn for kreaturerne, da man dengang endnu ikke kendte pigtråd og af gode grunde heller ikke det elektriske hegn, hvorfor det var højst nødvendigt med en gennemgribende oprensning efter den foregående sommers tilgroning, og det gav arbejde til helt hen imod slet. -

Sidst i juni begyndte høsletten. I dagene forud var der travlhed hos smeden. Leerne skulle slibes, "haares" og om fornødent omskaffes, eventuelt nye leer sættes på skaft, noget smeden havde stor erfaring i, og det gjaldt om at få leen godt skaftet og rigtig indstillet, thi det betød meget for manden, der skulle bruge den. Den bedste le var Gaansager leen. De gamle slettere kunne ikke tænke sig at bruge andre mærker. Den havde et sådant renommé, at smeden i Gaansager dårligt kunne følge med at fabrikere dem, hvorfor man, når man ville være sikker på at få en, altid bestilte den året forud. Det var en meget lang le – ikke ret bred og med en særegen krumning ude i den forreste del. Den gik en kende tungere gennem græsset end de såkaldte støbestålsleer, men var til gengæld meget lettere at holde skarp, idet den kunne gives et meget fint "Haarmaal", d.v.s. bankes meget tynd, så den kunne holde biddet til sidste hug af dematen var taget. Det var en le, man kunne klare sig med i dysten, når da ellers kræfterne slog til. De gamle professionelle og durkdrøve sletkarle kunne magelig tage en alen i hvert hug, når det skulle gælde derom, med denne le. Jeg fik selv en Gaansager le, da jeg som 17 årig for alvor kom med i arbejdet, og med dette våben klarede jeg mig stolt på marskens slagmark, selv overfor ældre og mere øvede stridsmænd. Al vor eng blev bjerget i hø, så der var noget at rive i. Høet var hovedbasis for besætningens vinterernæring, og det spillede derfor en stor rolle, hvor meget og hvor godt hø, man fik bjerget. - Denne høbjærgning var en

streng tid, men alligevel! en dejlig og munter tid, alt gik med liv og lyst. Græsslåningen var vel nok det hårdeste job, da det var de samme bevægelser, man hele tiden skulle gøre og derfor blev meget ensidige. Det var navnlig lænden, ryggen og den' højre arm og skulder, det gik ud over, og det kunne volde uhyre smerter, især i de første dage, når man efter et hvil skulle i gang igen. Man kunne have skreget af smerte ved de første hug, men man bed dem for skams skyld i sig og snart var man atter inde i huggenes rytme, og så gik det på ny. – Man må kun undre sig over, at det hårde arbejde med de svære ensidige bevægelser, hvor kræfterne ved hvert hug måtte lægges i, ikke medførte varigt men hos udøverne, navnlig de unge endnu knap udvoksede karle, men det hørtes der intet om. Den rene og sunde havluft, den solide og indholdsrige madkasse samt - og måske ikke mindst - de flittige dramme har sikkert forjaget overpresningens eftervirkninger. Når det gjaldt en mindre eng, som kunne klares af et par mand en dags tid eller så, havde vi gerne en daglejer til hjælp, men var det et større stykke, der skulle fældes, så gjorde man "Maagslet", således, at jeg fx. aftalte med nogle andre karle om at gøre en dags slet for mig, mod at jeg gjorde gengæld hos hver af dem, man opnåede derved, at få et større stykke hugget ned på en gang, hvad der havde den fordel ved den efterfølgende rivning af høet, at man ikke spildte så megen tid ved at rive et større areal på en gang, end hvis det skulle gøres i flere tempi.

Når vi havde Maagslettere var vi gerne 5 mand, og man var derfor sikker på at komme til at slå græs i lige så mange dage i rad, foruden de dage man havde slået forud, og dem der fulgte efter. Men man længtes slet ikke efter, at det skulle få ende, thi der var en fest, glæde og lystighed over arbejdet, som overdøvede smerterne. Om eftermiddagen ved 4-tiden, når den værste middagshede var ovre, ankom karlene med deres leer.

Varmen var mest frygtet af sletterne. Den bagende sol var ubehagelig at arbejde i og desuden gjorde den græsset tørt og sejt at skære i, så arbejdet blev dobbelt hårdt. Derfor benyttedes særlig aften- og morgentimerne. – Kaffebordet stod dækket, og så snart mandskabet var samlet, blev der budt på kaffe, en punch, smørrebrød og kager og ellers alt, huset i den retning formåede. Imens foretog husmoderen et sidste eftersyn af madkassen for om muligt at opdage eventuelle mangler, så efter om skæggemændene med deres indhold af øl var godt afstivet med hø i tørvekurvene, og om brændevinsflaskerne ikke kunne støde mod dem. - Var denne slettetid streng for mandfolkene, så var det et ikke mindre hårdt job forkvinderne og da navnlig husmoderen. Hendes skam ville det være, om ikke madkassen var i den allerbedste orden. Derfor måtte hun tænke på den længe i forvejen for at kunne klare den. - Hvad der da var i en sådan madkasse? Ja, det vil vist være lettere at nævne, hvad der ikke fandtes af gode solide ting, som hørte hjemme i enhver velforsynet bondegårds spisekammer. Det var ikke færdige mellemadder godt smurte og velbelagte, således som man ellers fik dem med i marken til andre tider, nej, der var alle de varer, hvoraf der kunne fremstilles en god og lækker mellemmad, man måtte selv smøre og selv skære sit pålæg efter behag. - Der var for at begynde med grundlaget for enhver mellemmad, friskt og hjemmebagt rugbrød og sigtebrød og en god krukke med smør, der var hjemmekærnet. Der var en stor fed rullepølse, spegepølse, kogt og saltet skinke, kogt og stegt ferskt kød, og en speget fårelår savnedes heller ikke. Desuden forskellige slags ost samt blødkogte æg og dertil hjemmebrygget øl, alt sammen gode og solide hjemmefremstillede varer, og der var noget for enhver smag. - Ja, det lyder næsten som et eventyr nu, da dette skrives midt under den store verdenskrig, hvor alle mennesker må leve delvis af erstatningsvarer. Ingen nok så dygtig husmoder ville være i stand til at pakke en sådan madkasse nu.

Medens hestene spændtes for, blev vognen læsset til med leer og proviant og så kørtes ad engen til. Undervejs, ude mellem fennerne og engene, hvor der i en vejgrøft fandtes en passende blanding af blødt mudder og strid strandsand, gjorde man holdt. Det mudder var

fortrinlig egnet tik at smøre strygen med, hvorved den virkede bedre på leens skærping. Disse strygere blev lavet af gamle kløvede egelægter, som i hundrede år havde båret stråtaget på gamle huse, og derved fået en enestående evne til at holde på den sandsmørelse, som en medbragt gammel træsko blev fyldt med fra denne vejgrøft. – Det gjaldt om at få en velegnet mand til at gå i spidsen. Han skulle bestemme farten, hverken for hurtig eller for langsom, men sørgende for en passende rolig og fremadskridende gang, udmåle strygeblokken, helst ved at tælle huggene, for at strygningen kunne foregå med lige lange mellemrum, øg ikke mindst passe på at hvilepauserne ikke blev for lange. Dermaten skulle jo slås, og var opholdene ved vognen blevet for lange, måtte der jages alt for hårdt på det sidste. Snart var arbejdet i fuld gang. Det saftige, korte men uhyre tætte marskgræs segnede hug for hug og førtes af leen ud til venstre i hvert skaar, hvor det blev liggende i små duftende diger. Det var et smukt syn at se den lange række af karle, alle i pænt ordentlig tøj, - det gamle lappede og slidte kluns var ikke godt nok i en sådan tid, - alle gørende de samme bevægelser og alle samtidig. Det så flot ud, og alle forbipasserendes øjne fulgte dem med glæde så langt, det lod sig gøre. Alle indfødte her i Darum "slov aa æ grejs" i modsætning til andre steder, hvor man "slov i æ grejs", hvilket vil sige, at vi gjorde skarret frit ved at føre græsset bort fra den uhøstede del, medens de andre derimod gjorde lige det modsatte, altså ligesom når man høster korn, hvorfor de måtte have en afriver med. Vi begyndte i venstre side af engen, de på højre. Vor metode var den strengeste, men langt den flotteste og gav tillige det smukkeste arbejde, og så sparede man afriverne. – Ingen Darumit med agtelse for sig selv, ville nedværdige sig til at anvende den anden og lettere fremgangsmåde man kaldte den for "Hieperreslet". – Når sådan slet dog en gang imellem kunne ses i Darum enge, så var man sikker på, at det var udejere, der var på færde. Når vi i en lang række gik bag efter hinanden, med 1-2 skridts afstand og lod leerne synge deres taktfaste sang, rettede os op i tilbagedrejningen og efterlod engbunden, som den var høvlet - der måtte ingen striber eller "Wosler" være - så var det blot et smukt syn for beskueren. Det virkede æggende på udøverne og gjorde arbejdet tillokkende, ligesom løftede det op i et højere plan langt over sliddets hårde virkelighed. -

Synet af de udenvælts slettere afgav den absolutte modsætning hertil. De var sjældent mere end 2 mand i arbejde, og i stor afstand fra hinanden, - der skulle jo være plads for afriveren - gik de krumbøjede og hakkede løs hver for sig, som de bedst kunne, takt var der ingen tale om. Det var i vore øjne et løjerligt syn, og det gav naturligvis anledning til megen moro og mange vittigheder i Darumitternes lejr. Inde i det mørke fastland, i sognene østpå havde man for længst opdaget, at marskhø var en vare, som det var rart at have noget af, og derfor kom der i høbjergningstiden en del kørende for at købe et læs hø eller to. Således kom der gerne en mand, - jeg husker ikke mere, hvor han var fra - til min far for at købe et læs hø. Det gik til på den måde, at vognen først blev læsset og derpå tinget om prisen, som oftest udgjorde en snes kroner - varierende efter høets kvalitet og læssets størrelse. Enkelte kom også kørende med et læs lyng, som der var god brug for i vore bageovne, og fik hø med tilbage, hvad jo var en praktisk vevselvirken mellem forskellige egne. Men andre kom og købte en eng, så de selv kunne avle høet, og de var folk, som kunne betale. Penge havde man der, hvor de kom fra, og de kunne godt bruges her.

Darum-gårdene lå sine steder lovlige tæt sammen, hvad der gav mændene let lejlighed til at samles til en lang hold snak ved en kaffepunch eller flere. Dette gav just ikke velstand, men hva, et lille stykke eng kunne man jo sagtens undvære. Kløge folk rystede på hovedet og så betænkelige ud hver gang et godt engstykke forlod sognet på den måde. Darum havde ikke mere eng, end den selv hårdt havde brug for, hævdede de, ikke som sognene syd på med de milevide engstrækninger. Senere er efterhånden det meste dog vendt tilbage til sognet. Det var da rodfrugter og kraftfoder vandt frem og nedsatte høets betydning noget, så ville man

ikke hente hø i miles afstand.

Når voksne karle gjorde sig godmodigt lystige over udejerne, så kunne det ikke undgå at virke smittende på vi drenge, men vi ytrede vor lystighed på en ikke just artig måde. Når de kom kørende til slet i vogne, som var af et noget andet udseende end vore, havde de lærne indsvøbt i gamle sække, og det grinede vi ad. At det var godt for at hindre "biddet" i, at blive ødelagt under kørslen, vidste vi, også vore leer blev godt beskyttet mod overlast, men det skete på en anden langt bedre og fikkere måde, nemlig ved hjælp af et "hjølehus". Et sådant "hus" var en hasselkjæp, der var bøjet efter leens form og indskåret en rille, hvori eggen passede. Den blev fastgjort med en snor og nogle læderstumper, og det så anderledes fiks ud end de gamle skidne sække. Vi råbte hieperrer efter dem i forbifarten og insinuerede, at de drak rævlingbrændevin og porsøl, mest dog når vi var flere i følge. Vi havde en hel ramse: Hieperrer, lyngtørre, rævlingbrændevin, pors øl, vilsle wand, trejmarksmand.

En dag stod vi en 3-4 knægte og råbte i kor efter en sådan vogn, og da gik det os ikke så godt. I reglen syntes disse Hieperrer, at more sig lige så godt over os, som vi over dem, og tog ikke vor uvornhed særlig fortrydelig op. - Men på denne vogn var der en temmelig ungdommelig kusk, og pludselig sprang han ned fra vognen og satte efter os. Vi benede naturligvis af, det bedste vi havde lært, men inden vi nåede den frelsende port, lykkedes det ham at give os et par rap af svøben over benene. "Saa'enen tosk", sagde vi til hinanden, da han igen var væk, det var jo helt mod reglen. -

Det var et sidespring, og vi vender tilbage til vore sletkarle. De er nu bleven færdige med det første træk og vender tilbage efter det næste med leen på ryggen. Men først må man hen til vognen og have en dram. Trækket har været langt, og når de har en passende længde, kom brændevinsflasken, øldunken og posen med småkager frem. Når solen var nået om på vesthimlen og begyndt at synke, kom det store hvil, hvor madkassen vederfaredes retfærdighed. Dersom der var lidt luftning blev vognen væltet om på siden, så at vognkassen dannede et udmærket læskur. Efter en streng svedetur kunne den friske havluft godt virke for stærkt afkølede. Der var endnu et godt bid tilbage, inden den fastsatte halve "Demat" var nået, men nu kom den bedste arbejdstid. Solen brændte ikke mere og snart begyndte duggen at falde og gøre græsset mere fugtigt, hvorved afhugningen lettedes betydeligt. Først når mørket faldt på, blev det fyraften. Ofte kom unge piger ud i engene om aftenen for at se til sletkarlene, og de havde da læskedrikke og andre gode sager med. De kørte så med hjem, og det gik da med lystighed og sang. - Husmoderen havde lyset tændt og aftenbordet dækket, hvorefter det så gjaldt om at få lidt søvn. - Det foregik med tøjlet på ude i halmen i laden indsvøbt i dækkener o.l. og blev ikke af lang varighed. Allerede ved 2-3 tiden blev man purret ud dygtig søvndrukken og øm i kroppen, men en forsvarlig kaffepuuch og en god mellemmad eller to satte snart livsfunktionerne i sving, og så gik det atter alt, hvad hestene kunne løbe ud i engen - for at se om lærne havde bestilt noget mens man var borte, hvad der var en stående vittighed. - Nu gentog det samme sig, som fra eftermiddagen før, og man huggede dygtigt løs, for at udnytte morgenduggen mest muligt. Kl. 8, når solen begyndte at brænde, skulle man helst være færdig, og det blev man også som regel. Det kunne dog ske, når der var flere hold slettere i engene i nærheden, at man havde været for meget på besøg hos hinanden for at smage på vedkommendes brændevin, hvorved der var spildt en del tid. Dette var ikke så gunstigt, og det måtte der svedes for bagefter. Det kunne også hændes, at en eller anden fik en dram mere end egentlig godt var, men der skete ikke noget særligt derved, det hårde arbejde fik snart rusen bragt ned. Ved 9-tiden ventedes sletkarlene hjem, og kvinderne havde middagsbordet parat. Det stærke pres højre arms muskler havde været udsat for under arbejdet kunne her stundom give sig udslag på en pudsigt måde. Det kunne nemlig hændes, når en skefuld suppe blev ført til munden, at det pludselig gav et stærkt stød i armen, så at skeens

indhold røg ind over venstre skulder, og det vakte naturligvis stor munterhed. - Når middagsmaden var fortæret, gjaldt det om at få leen "håret" til næste tørn og så i seng for at få en 4-5 timers hårdt tiltrængt søvn inden næste slag skulle stå.

Græsset blev nu liggende på skår, således som leerne havde dannet dem. Efter at være blevet vendt - "hverret" - så ofte det tiltrængtes, blev høet tjenlig til stakning efter 6-8 dages forløb. Den dag høet skulle rives, blev skårene "slået ud", d.v.s. spredt ud i et tyndt lag over hele engen for at middagssolen kunne komme til at virke på de totter, der endnu ikke var tilstrækkeligt vejrede. Når vi skulle rive et større areal, måtte alle folk af hus, selv vor mor, der ellers ikke kom i marken, måtte med, ja, endog hyrdedrengen skulle en sådan dag gøre tjeneste i høet, hvorfor køerne måtte bjærge føden på engens grøftkanter. - Der fandtes ligeså lidt hesteriver som slåmaskiner, alt høet skulle rives med håndkrat, så der var brug for enhver hjælp. Vi gik så i en skrå linje ligesom sfetkarlene og rev hver sit kast ind fra siden, den første til den næste o.s.v., indtil den sidste formede et stort hødige, som derpå blev slæbt sammen til stakke ved hjælp af en tømme, - en planke af 4-.5 alens længde, til hvis ender var fastgjort 2 meget lange og stærke reb samt et midterreb. En mand stod nu på plankens midte og holdt den i bunden ved hjælp af midterrebet, medens en anden 'kørte hestene frem, indtil der ikke kunne slæbes mere, hvorpå der hentedes en ny tømmefuld, som så kørtes oven på den første, og det udgjorde en stak. 2 stakke gav et passende læs. Stakkene blev placeret parvis, hvorved der opnåedes den fordel, at man kunne holde på et sted at læsse vognen.

Når vi skulle have rigtig gang i høkørslen, husker jeg, havde vi gerne en gammel mand ved navn Niels Ulv til at køre høet hjem. Han var en dygtig kusk og sparede ikke hestene, men kørte i trav, hvor vejen tillod det, både med tom og læsset vogn. Vi havde 3 vogne i gang, hvorved opnåedes, at der samtidig både læsstedes på engen og aflæssedes hjemme, således at Niels Ulv uden ophør kørte frem og tilbage, og det gav mange læs en lang dag. Samme Niels Ulv var forøvrigt noget af en original. Om sommeren gik han al tid med bare fødder, og med det ene bukseben – kun det ene - opsmøget til knæet. Det var også ham, der meddelte sin kone Trine om en mands pludselige dødsfald således: "Det er saa møj lied Trine, Pe Hell er dø - den glante mand Pe Hell er dø - a sejer de er lied Trine".

Kornhøsten var ikke nær så slidsomt, skønt alt kornet måtte høstes med le og hvert neg bindes med hænderne. - Dels faldt høsten pludselig i ind på en gang. Kornet modnedes jo efterhånden, og dels var sæden ikke så svæ. Når kornet var tjenlig til hjemkørsel hed det: "Vi kan binde ind i dag". Al sæden blev nemlig bundet i kærve, 3 neg i hver kærve, og til dette øjemed var der i forvejen lavet halmbånd af rugtag.

I vore dage vil man vel kalde en sådan binding for tidsspilde, men det sinkede i grunden slet ikke arbejdet. Pålæsningen af kærvene i marken og aflæsningen hjemme kunne på den måde foregå langt hurtigere, end når man skulle tage" hvert neg for sig. Desuden var det kun det første læs, der skulle ventes lidt på, ellers kunne en mand godt nå at binde et læs korn, medens vognen var hjemme med et andet læs, hvis der da var et stykke vej at køre, og det var der som regel. - Kun når der skulle sættes hæs, blev kornet kørt hjem i neg. Til at sætte i stak egnede kærvene sig ikke. Ved denne binding var der tillige den fordel, at sæden ikke tog så megen plads. Negene var presset fast sammen i halmbåndet, og kærvene kunne pakkes meget tættere og fastere sammen i laden end de løse neg.

Om vinteren var det kreaturerne røgt og tærskningen, der var hovedarbejdet. Min far passede som regel fodringen og karlen svang plejlen ofte dog med en daglejer til hjælp. Plejlen var det eneste tærskværk, man kendte. Jeg husker vor første tærskemaskine, den fik vi kort efter, at

jeg var konfirmeret. Den var lavet af smeden i Tjæreborg og måtte trækkes ved håndkraft. Den duede ikke og blev derfor snart sat til side. Han blev snart klar over, at et par plejle kunne udrette langt mere og endog bedre arbejde. - Den bedste del af rughalmen blev gjort til tagmateriale, der var jo mange fag hus, at holde taget ved lige på. - Kornets rensning foregik på den måde, at det først kastedes fra den ene ende af loen til den anden, hvorved avner og kærner deltes i hver sin dyngge, og derefter blev kærnerne rystet i en håndsold for at fjerne det sidste sand og støv fra. Vi brugte dog ikke håndsold, som ellers var almindelig, idet vi havde en rensemaskine, så langt tilbage jeg kan huske.

Karlene på gårdene tilbragte således deres meste tid i loen. Derved opstod der en vis kappestrid om at blive, om ikke først, så i alt fald ikke sidst færdige med tærskningen. Dette arbejde skulle jo være afsluttet, inden forårsarbejdet tog sin begyndelse, og helst, så tidligt som muligt for at få en lille ledighedsperiode. Når karlene om aftenen mødtes hen på vinteren, var det stående spørgsmål dette: "Har du snart optærsket"?

Et år må vor karl have været noget sent på det, for en morgen stod der en hjælper ude i gården ved lodøren, en såkaldt Fissemand. Jeg havde ikke set en sådan fyr før og var meget interesseret i ham, hvorfor jeg husker ham godt endnu. Han var ret godt lavet og udstyret med både plejl og fluesmækker. Op af trøjens brystlomme stak et brev hvori manden forklarede, at han var kommen for at hjælpe os med tærskningen, da han havde hørt, at vi endnu ikke var færdige, enten det nu var på grund af dovenskab eller anden sløvhed. Endvidere en fortegnelse over, hvad han skulle have at spise, samt daglønnens størrelse, og endelig at fluesmækkeren var meget nødvendig nu, da varmen var i luften.

Vort faste folkehold på gården var en voksen karl og pige, samt en dreng om sommeren. Årslønnen for en voksen karl lå dengang omkring 250 kr og for en pige 150 kr. En drengs sommerløn kunne variere fra 10-20-30 kr. efter størrelse og kvalifikationer. I den tid min far var enkemand havde vi desuden husholderske.

Livet på gården foregik hos os, som det var sædvane hos bønderne på den tid og tiden forud, og som det så ofte er beskrevet. Det var selvforsyningen, der var fremherskende både hvad mad og klæder angik. Slagtning, bagning, brygning foretog man selv, og om vinteren forarbejdede kvinderne ulden af en halv snes får, der var vor omtrentlige bestand, til garn ved at karte og spinde det. Fra min første barndom husker jeg tillige, at min far og karlene om aftenen sad inde i dagligstuen, og snoede simer af havrehalm. Karternes taktfaste sagte skrat, spinderokkens tyste snurren, halmens iltre knæk imellem hænderne – alt sammen gav det en stemning, af flid og hygge, som jeg så længe efter ved den blotte tanke herom, endnu kan føle mig hensat i. Også stuen – æ stuer daaens - vort daglige opholdssted ser jeg endnu tydeligt for mig. Der var langbordet med bænken hen under vinduerne og hen foran bordenden, det hvidskurede, sandstrøede gulv, bilægger-kakkelovnen og bornholmeruret, og et par stole med sæder flettet af simer. Det var alt inventaret. I den anden ende af stuen fandtes en alkove tillukket med et par udskårne døre. Dagligstuen og storstuen fandtes i stuehusets nordside ud mod vejen, hvor også indgangsdøren med forstue var. Køkkenet og "æ lille daaens" lå i sydsiden ud mod den indelukkede gårdsplads, endvidere 2 gæstekamre ud i vestfløjen, stødende op til gårdens indkørselsport, det ene med vindue mod vest og det andet med vindue mod øst ud til gården. I stuehusets anden ende - øst for køkken og forstue, fandtes bagekammer og mælkekammer mod nord og pigekammer og bryggers mod syd ud mod gården og længst henne op mod staldlængen lå karlekammer og foderlo. - Formodentlig har gården været således indrettet al sin tid og blev ved at være det helt til efter, at min far blev gift igen. Det skete i 1885, og da havde den ny tid også begyndt at sætte sig spor indenfor bondehjemmene.

Som nævnt i Helle-slægten hefte I, blev Sidsel Helle min stedmoder, og med hende holdt en ny tid sit indtog hos os. Hun havde først været gift med gårdejer Ebbe Eskesen i Lille Darum, som imidlertid døde efter 2 års ægteskab, hvorpå hun sad enke et par år.

Jeg mindes, at jeg modtog hende med et vist forbehold. Mine større drengekammerater og ubetænksomme tjenestefolk havde drillet mig med, at nu skulle jeg have en ny mor, og så havde de grint. Desuden havde jeg hørt eventyr fortælle om onde stedmødre, der plagede deres stedbørn, medens de forkælede deres egne børn, så det var jo ikke så underligt, at jeg var noget mistænksom, men det gik helt anderledes. Det var måske heller ikke så rart for hende at gå ind til en sådan opdragergerning for en 9 års dreng, der hidtil havde tumlet rundt for sig selv, meget overladt til tilfældige tjenestefolk. Nogen betænkelighed i den retning har hun sikkert nok næret, hvorfor vi altså begge har stået noget afventende overfor hinanden. Hun var ikke af dem, der går rundt med hjerter på tungen og med kælnelader, så på den vis forsøgte hun sig ikke overfor mig, hvad sikkert nok var meget heldigt, da sådant temmelig givet ville have frastødt min natur, og sligt ville også have været mig fuldkommen fremmed. Nej, hun kom mig imøde på sin naturlige muntre måde, som gjorde, at jeg straks syntes om hende, og længe varede det ikke, før mine betænkeligheder var borte, og hun havde vundet hele min hengivenhed. Og hvad mere er, hun har siden ikke forskertset den, men fastholdt den til det sidste. Selvfølgelig kan et sådant forhold – stedmoder, stedbarn - aldrig blive det samme, som forholdet mellem en moder og hendes eget barn, således som jeg senere har set mine egne børns forhold til deres moder, hvor blodets bånd binder, men jeg kan dog med fuld føje sige, at bedre stedmoder, kunne min fader ikke have givet mig. Jeg mindes ikke, at hun og jeg nogensinde har skiftet et eneste ondt ord med hinanden, og det er dog noget.

I de år, min far var enkemand, er livet på gården nok gledet roligt og kedsommeligt hen uden anden lystighed end den, tjenestefolkene kunne finde på. Far drev i den tid ingen selskabelighed, og jeg mindes ingen oplivende momenter fra den tid, men nu kom Sidsel som et friskt pust og blæste al beklumret luft til side. Hun var livlig og munter og kunne sige vittigheder om noget, andre ville beklage sig over. Hun græd ikke over spildt mælk. Mislykkedes noget for hende, nå ja, hvad så - kunne det ikke blive, som hun ville have det, så kunne det jo blive helt anderledes, og så var det måske det allerfineste. Hun havde en god forstand og interesserede sig for alt det nye, der dengang trængte sig frem på alle måder. Også højskolebevægelsen, som da var i stærk vækst, fangede hendes sind, således at hun som 40 årig, og som enke tog et højskoleophold på Vejstrup højskole, hvor Jens Lund da var forstander. - Hun mindedes tit siden dette ophold med glæde, men også med kritik. Hun var i en alder, hvor hun selv var i stand til, at danne sine meninger i modsætning til de helt unge.

Efter Sidsels indflytning varede det ikke længe, før der kom til at se anderledes ud hos os. - Alkoverne i dagligstuens vestre ende blev revet ned, og sovekammer med moderne senge indrettet i "æ lille daaens", mens jeg fik det ene gæsteværelse overladt til sovested. Langbordet og bænken blev også hevet ud, og bilæggeren blev erstattet med en ny moderne kakkellovn. Ved alkovens fjernelse blev stuen betydeligt større og kunne give plads til flere møbler. Der kom sofa, et nyt rundt bord blankt poleret, nye stole, kommode med nipsting på o.s.v. Der kom også lange gardiner for vinduerne og desuden rullegardiner med smukke billeder malet med stærke farver, et syn, der vakte nabobørnenes beundring ved aftentid, når lyset i stuen var tændt. Og de hvidskurede gulve, - tænk, de blev malet, det var vist ganske enestående.

Jeg husker, at når der kom fremmede koner, talte de betænkeligt om al den ulejlighed, der måtte være ved sådanne gulve, men Sidsel forklarede, at det tværtimod var meget lettere end al den fejning og sandstrøning, og så var det meget mere renligt. Det varede heller ikke længe;

før de malede gulve begyndte deres sejrsgang, rundt i hele byen. - Helt tilfredsstillende var dagligstuen dog endnu ikke, der manglede en moderne hængelampe, således som hun må have set et eller andet "kjøn stej", som hun gerne udtrykte sig, men den kom også. Det var i 1888, da den store verdensudstilling afholdtes i København, at mine forældre gjorde rejsen dertil, hvad vel nok har vakt nogen opsigt, da vestjydske bønder jo ikke plejede at gøre lystture til hovedstaden, og derfra medbragte de den eftertragtede genstand. - Det var også en meget smuk lampe - jeg ser den endnu tydeligt for mig, det var jo en stor begivenhed. - En stor rundbrænder med porcelænsbeholder i en smuk lys farve med fine diskrete blomsterornamenter, stor hvid kuppel og, hvad der var det mest iøjnefaldende, en tæt krans af glasprismer ophængt i lampens bronceindfatning, og så var den til at trisse op og ned. Sådan lampe var ikke set før i Darum, og derfor gik der stort ry om den. Mor - således var jeg efterhånden selv begyndt at kalde hende uden opfordring eller pålæg derom, havde en sikker smag, og hvordan dette lampekøb gik for sig, fortalte hun flere gange senere om: "Vi var først kommen ind i en stor forretning med masser af lamper, men der var ingen, der passede mig rigtig, Niels Kristian skældte mig ud, og sagde: Det er dog for galt, nu er her i hundredvis af lamper og så er der ikke en, der er god nok til dig. Men det hjalp ikke. Så en dag, vi kom igennem en mere afsides gade, ser jeg pludselig lampen her hænge i vinduet til en mindre butik. Det var netop den, jeg skulle have, og så gik vi ind og købte den. Sådan gik den lampehandel til". -

Deres ægteskab indlededes med et stort bryllupsgilde med spil og dans hjemme i vor gamle gård. Jeg husker, der var rejst et stort rundt telt på gårdspladsen ud mod vejen, og der var mange gæster. Dermed var selskabeligheden indledt. Siden hen kom der mange fremmede til os, og mor var en charmerende og hyggelig værtinde hos hvem, alle mennesker befandt sig godt. Hvorledes min fader tog al denne omvæltning, der kom næsten som en explosion, og løftede ham ud af sin vante, rolige og gammeldags tilværelse, ja, derom anstillede jeg dengang ingen betragtninger, men jeg tror, det passede ham godt. Han var ikke nogen træmand, upåvirkelig af nye ideer eller kvindelig charme. Han holdt af sin kone, gouterede hendes vid, og kunne selv lange en vits ud. Hendes ønsker var hans lov, lagde ikke et strå i vejen for hendes foretagender, men glædede sig sammen med hende over fremskridtene. Som i sind, således foryngedes far også i det ydre. Den langskødede frakke, der den gang hørte med til bøndernes påklædning, blev hængt bort, Og jakken trådte i stedet, ligesom halskluden veg for den sorte krave. - Efter deres alder kunne det tænkes at være et fornuftsægteskab, men det var ikke tilfældet, det var tværtimod så godt et inklinationsparti, som det kan indgås af to helt unge, og de levede et lykkeligt og harmonisk ægteskab i 35 år, indtil far døde i 1920, omtrent 80 år gammel.

Bedstemor, som vi til sidst kaldte hende, var meget ked af sit navn. Hun syntes det var så grimt. Da vi fik en lille pige, foreslog bedstemor, at vi skulle kalde hende Johanne efter min rigtige mor, hvad også havde været vores mening, men jeg sagde for spøg: "Vi kan jo også kalde hende Sidsel". "Nej, fy for døvlen", lød hendes drastiske svar, og for øvrigt et, for hende karakteristisk svar. - Hun kunne dog også ligesom andre mennesker have sine mørke stunder. Hun led til tider meget af hovedpine, måske en forløber for den åndelige svækkelse, der kom over hende på hendes gamle dage, og når den blev for slem, sank humøret, og hun blev mere tavs og indesluttet. - Hendes sidste leveår blev meget triste. Forholdsvis tidligt begyndte hendes hørelse at svigte og senere hukommelsen, og de sidste 2-3 år, hun levede, havde hun fuldstændig mistet sine åndsevner. Det var uendelig trist, at se denne kvinde med den før så skarpe forstand, den klare og levende ånd ligge der ganske hjælpeløs og åndsforladt uden at kunne kende sine omgivelser og sine nærmeste. Og dog kunne der i denne tilstand fra bunden af hendes sjæl, hende ganske ubevidst, fremkomme glimt af hendes gamle lune, som man

ikke kunne lade være med at more sig over, trods de sørgelige omstændigheder. - Hun døde i 1933 - 89½ år gammel og havde da overlevet far i 13 år.

Som nævnt, havde far og mor det godt sammen, og de klædte hinanden, de to i deres velmagtsdage. Far var høj og rank og så velbygget, at da han mødte på session, bankede lægen ham med en finger på skulderen og sagde: "Her er en legemsbygning, der er fuldkommen, hvorefter han blev udskrevet til hestegarden, et korps, der var sammensat af eliten af landets unge mænd, men som han imidlertid! ikke kom til at tjene ved, da det kort efter blev nedlagt på grund af for store omkostninger ved de strålende uniformer. – Mor var middel af vækst nærmest lille, fik af skikkelse og med en stor del af sin ungdoms skønhed i behold. Smuk har hun været som ung, derom hersker der ingen tvivl. Hun bevarede spor deraf helt op i sin høje alderdom. Min fader var stærkt interesseret i alle samfundsspørgsmål, der kom frem i tiden, og det ikke blot på det materielle, men også på det åndelige område. Han holdt således nogle tidsskrifter, hvad ikke mange bønder dengang fandt på. De første jeg husker navnene på, var "Enhver sit", "Tidens strøm", "Frit vidnesbyrd" og senere Hedeselskabets tidsskrift, "Andelsbladet", og da agrarforeningen var dannet "Agrardagbladet".

Han var stærkt optaget af andelsbevægelsen og var meget virksom for oprettelsen af alle de andelsforeninger, der hurtigt efter hinanden skød frem i sognet: Brugsforening, mejeri, foderstofforening, engvanding, tyrehold o.m.a.; Man kan næsten sige, at både mejeri og brugsforening blev til hjemme hos os. Jeg husker således, at der en aften var en hel del af byens gårdtænd forsamlet hjemme i vor dagligstue og desuden en fremmed mand, som jeg ikke kendte. Denne mand var imidlertid mejerist Carl Lund fra Ikast, som var kommet hertil, for at sondere stemningen for oprettelsen af et mejeri, som han på en eller anden måde var kommen under vejrs med, at vi manglede og havde derved fået farten af forretning. Der blev den aften talt meget om mælk, smør, priser, koantal o.s.v. Det var vistnok begyndelsen, og inden længe var mejeriet en kendsgerning - den blev bygget i 1885.

Noget lignende gik det til med brugsforeningen. Efter et foredragsmøde, hvor Peder Eskesen, en broder til SidseIs første mand, havde talt om brugsforeninger, samledes en del folk sammen med ham hjemme hos os. Peder Eskesen var leder af et fælleskontor, i Kolding, som var oprettet af de allerede bestående jydskke brugsforeninger, og med ham må der den aften være gjort aftale om en prøvesending af hans varer, thi nogen tid efter kom der en stor kasse til os med kolonialvarer, som blev fordelt herfra. Far har således været den første uddeler i Darum. Varer og priser må have været meget tilfredsstillende, thi kort efter blev brugsen oprettet.

Jeg mindes også en anden gang, hvor der var forsamlet en del mænd derhjemme. Det var, forstod jeg, angående et sogneråds valg, som skulle foretages af de højstbeskattede. Den gang blev sognerådets største halvdel – 4 mand - valgt af den femtedel af vælgerne, der betalte den højeste skat, medens alle vælgerne valgte den mindre halvdel - 3. Nu bestod Sønderby dengang af næsten udelukkende store gårde, hvorfor den blev anset for den fineste bydel - op te hyv Sønderby - var et gængs udtryk. Beboerne her har måske følt sig som mere værdige og derfor berettiget til at spille en dominerende rolle, i sognet. - Af mændenes samtale forstod jeg, at nu havde sønderbymændene bestemt, hvilke 4 mænd, der skulle vælges til sognerådet. Formentlig er disse blevet udpeget blandt dem selv, hvorfor vælgerne i de andre bydele har fundet målet lovlig fuldt, hvorfor de nu ville forsøge at afkaste åget. De højst beskattede var mindre tæt på bunden i de andre bydele, men når de samlede sig i nogenlunde enighed, kunne de let vippe Sønderbyerne. Hvorledes resultatet blev, mindes

jeg ikke at have hørt noget om. Når far lagde sig stærkt i selen for det han anså for gavnligt, så var det ene og alene for sagens egen skyld, og ikke i mindste måde med den hensigt at komme til at spille en ledende rolle i sognet. Han havde ikke honnet ambition og tragede ikke efter de såkaldte æres- eller tillidshverv. Han har heller aldrig gnavet et eneste "ben". Han blev naturligtvis valgt ind i en del bestyrelser og sad ligeledes en gang i sognerådet, men det var kun en kort periode, så overlod han gerne sin plads til andre og mere ærgerrige. Far var også meget politisk interesseret og som god venstremand levede han stærkt med i den politiske bevægelse, der opstod omkring Provisorierne og manede til uforsonlig kamp mod disse og mod den siddende højreregering. En overgang anvendte venstremændene skattenægtelse som protest mod Provisorierne, og det førte til, at øvrigheden selv måtte ud og hente pengene hos folk. Dette voldte stort røre her i Darum, hvor alle var venstre, og jeg husker ganske tydeligt, hvordan denne skatteopkrævning gik for sig hjemme hos os."

Det var en eftermiddag. Mor sad som sædvanlig i dagligstuen og spandt på sin rok. Far var ikke hjemme, men så kom han pludselig og sagde noget om, at nu kom de snart her, gav mor nøglen til den skuffe, hvori han gemte sine penge og sagde, at den måtte hun ikke udlevere til nogen, hvorefter han igen forsvandt. Jeg forstod ikke, hvad dette skulle betyde, men blev hurtigt klar over det. Kort tid efter kom han igen tilbage, men denne gang ifølge med to herrer med guldressede kasketter og en skriver med en protokol under armen, samt en hel mængde af byens mænd, som fulgte med fra sted til sted, dels for at demonstrere og dels for at se, hvordan det spændte af de forskellige steder. Far blev nu opfordret til at betale sin skat, det kunne han slet ikke blive fri for, sagdes der, og der tilføjedes, at han havde jo pengene, hvorfor så alt dette væsen. Far ville ikke benægte, at han havde pengene, de lå i skuffen der, hvortil hans kone havde nøglen, men forøvrigt mente han sig i sin gode ret til skattenægtelse, så længe regeringen brugte pengene til grundlovsstridige formål, godvillig betaler jeg ikke, sagde han. Så bad man mor om nøglen, men hun var ligeså standhaftig, hun sagde nej, hnh havde nøglen i sin kjolelomme og ville kun udlevere den til sin mand. Enden på historien blev, at medens mor ufortrødent blev ved at spinde, tog en af de guldtressede nøglen op af mors lomme, hvorpå de forsynede sig fra skuffen med det nødvendige skattebeløb. Siden hen morede folk sig længe over denne episode.

I al den tid Jens Busk var folketingsmand i Ribe kreds, boede han, når han kom på sine vælgermøder, altid hos os, og da havde vi gerne stort rykind af hans stillere og vælgere, der kom for at hilse på ham. Jens Busk var ellers altid ved godt mod, men en aften han var kommen, gav han indtryk af at være noget nervøs. Han talte bestandig om moderationen og dens mænd, og hvad de kunne magte ved dette valg, hvor de selv opstillede kandidater efter at være brudt ud af venstrepartiet. Morgenen efter, endnu før Jens Busk var stået op, kom to af hans ældste stillere, nemlig Niels Mortensen fra Lille Darum og Poul Jepsen, begge gode Buskmænd, for at hilse på ham. I kan gå op og tage ham på sengen, sagde min far og gik selv med. Denne morgenvisit lavede ham svært op, og sin tale om eftermiddagen, indledte han med at omtale denne situation. - Han havde, sagde han, næret nogen betænkelighed ved dette valg, man vidste jo ikke, hvor stor magt Moderaterne havde, men nu, efter at de to hæderkronede venstremænd i morges havde taget ham på sengen, så var alle betænkeligheder forsvundne, thi det var et ubedrageligt tegn på, at venstres gamle kærnetropper var i behold, og med dem var sejren sikker.

Jens Busk var en glimrende agitator blandt sine egne, blandt bønderne. - Med sit jydsk må, sin sorte krave - som man i andre kredse gjorde sig lystig over - og sin jævnt flydende snakken løs isprængt velturerede slagord, kunne han gå ind i folk "med ren halm i støvlerne" - et af hans mest berømte slagord. En anden gang han boede hos os, husker jeg, kom han en morgen noget oprømt ned og smigrede mor i høje toner for hendes omsorg for ham. Han talte

om besværet ved dette rejseliv, og om at han skulle passe på sig selv og sit helbred, og derfor nærrede en vis mistillid til de skiftende ofte kolde gæstekammersenge og således også til den, han stod over for i aftes, men uhyre stor var hans glæde og overraskelse, da han ved at slå dynen op, opdagede en dejlig varmedunk i sengen. Varmedunke var den gang ikke meget kendte, men også på dette område var mor forud for sin tid.

Far og mor havde let ved at få deres tjenestefolk. Både karle og piger havde de ofte i flere år, og på drenge forelå der altid tilbud nok - ikke mindst fra gårdmandshjemmene.

Efter at jeg nu har omtalt mine forældre, så var måske her pladsen for et par ord om den gården tilhørende tredie person, nemlig mig selv. Det kunne jo tænkes, at disse mine optegnelser om mange år som gulnede blade faldt i hænderne på en ætling af slægten, som i alt fald blev så meget interesseret heri, at han tænker: Hvad mon det er for en gammel knark, der har moret sig med at sidde og skrive alt det sludder ned - og derfor godt kunne lide at vide lidt mere om mig, ligesom man gerne vil vide om den forfatter, hvis bog man læser. Men at skrive om sig selv og give et blot nogenlunde sandt billede af sin personlighed og karakter, - hvis man da i det hele taget har haft noget af det, som forstås herved - det er vist ikke let, hvorfor jeg helst ikke skal prøve herpå, men blot nævne nogle enkelte trin af min senere færd hen ad livets knudrede landevej, efter at barndomsårene var et overstået stadium, hvorom foran er berettet.

Efter at jeg var bleven konfirmeret - det skete forøvrigt i 1891, og jeg hørte til det sidste hold konfirmander, som pastor Feilberg læste med, inden han tog sin afsked, - kom jeg den påfølgende vinter på Salling Højskole, - d.v.s. en efterskole, som var knyttet til højskolen. - Det var første gang jeg var ude og altså et godt stykke at komme hjemmefra, hvorfor det blev spået mig, at jeg ville komme til at længes, men det kom ikke til at passe. - Efter kun få dages forløb, hvor de ny forhold og de mange indtryk i forbindelse med mauge nye ansigter vel nok virkede lidt forstemmende, befandt jeg mig vel og følte mig helt hjemme, ja endog så godt, at da julen nærmede sig, besluttede jeg at blive der i juleferien, medens alle de andre elever rejste hjem. - Sammen med mig var også Hans Peder Hansen fra Terpager - mit næstsøskendebarn - taget på skolen, men han rejste hjem til jul, og da hans moder netop døde i juleferien kom han ikke igen. - Det blev 5 dejlige måneder på skolen. Forstander Axelsen og frue var rare jævne mennesker, der levede sammen med eleverne, som i en stor familie. Deres børn, af hvilke der var en hel flok, var også rare og kammeratlige. Af dem husker jeg bedst Harald, den ældste, som jeg senere traf flere gange, medens han var højskolelærer på Askov. Så vidt jeg husker, døde han som præst på Sjælland. - Der var den næstældste Thyra, senere gift med pastor Dorff, nu i Amerika, og der var en af de mindste, Aage, som siden hen har arbejdet en del indenfor andelsbevægelsen og nu er redaktør af andelsbladet. - Med hensyn til min kundskabstilegnelse under opholdet på skolen, da var der vist ikke noget at prale af. I den alder er trangen til kundskaber ikke det mest fremherskende træk hos en, det var selve livet på skolen og omgangen med kammeraterne, der mest optog mig, men deri kan der jo også ligge nogen værdi. -

Derefter arbejdede jeg som karl hjemme nogle år, - indtil jeg fik lyst til at komme ud og se andre egne og skikke. - Jeg fik en plads på en gård i Koldingegnen, Seest Vandmølle hed den. Dette her var noget helt udover det tilvante, og det i enhver henseende. Gården var på 90 tdr. land, hvoraf næppe en eneste td land var flad jord, ud over lidt engdrag, ellers var det bakke op og bakke ned, og da markerne mest bestod af fed lerjord, var især pløjearbejdet besværlig, og det gøs lidt i mig til at begynde med, især i høstens tid, når jeg skulle køre ned ad en dårlig meget stejl vej, stående på et stort kornlæs, fra hvilket jeg kunne se et par alen ned i skorstenspiberne på gården. Gården lå meget smukt nede i bunden af en dal, omgivet på tre

sider af høje skovbevoksede bakker og med en ret anseelig sø, der fungerede som møllesø, og hvori et par svaner svømmede rundt. I så henseende var alt så godt og dejligt, som det kunne være, men ellers, hvad selve tilværelsen angik, var der ikke noget at prale af. Vi var 2 karle, en gift fast daglejer, en røgtter og 2 piger samt en møllerlærling, som også hjalp til på gården en gang imellem. Vi var henvist til at opholde os i karlekammeret og i folkestuen, begge meget uhyggelige steder. Jeg var kun inde i herskabshuset 2 gange, den dag jeg blev fæstet og den dag ved min afrejse, da jeg var inde at få min løn, det vil sige legalt, for at tale i vore dages sprog. illegal var jeg dog rundt derinde et par gange, når herskabet var udrejste. Min løn for de 7 sommermåneder 1. april - 1. november var 140 kr. = 20 kr. månedlig. Det ser lidt småt ud, når man sammenligner med vore dages karlelønninger, der andrager omkring 300 kr. månedlig, pigelønningerne 200 kr. mdl. Daglejerlønningen 15-20 kr. pr. dag, alt sammen + kosten. Vor faste daglejer der på gården fik 1 kr. pr. dag + fri hus i et lille dårligt og skummelt daglejer hus ved gården. Med Hans, således hed daglejeren, jeg husker ikke mere hans efternavn, om jeg ellers nogensinde har hørt det, traf jeg første gang på et exemplar af det herregårdsproletariat, som jeg havde læst om i sociale forfatteres bøger. Han var en noget lavstammet mand i sin bedste alder, men allerede krumbøjet og forslidt. Han var ikke egentlig dum, men hans åndelige habitus var meget afstumpet og hans tankeverden nåede ikke ud over det daglige slavearbejde. Han ville gerne have en snaps.

En dag i foråret, vi såede roer, så vi, at vort roefrø ikke ville slå til, hvilket vi meddelte proprietæren. Denne fik så Hans sendt af sted med nogle ører i lommen for at købe et par pund turhopsfrø i Kolding. Turen kunne magelig gøres i en time, og Hans kunne godt være tilbage til vor restbeholdning var sluppet op. Men der kom ingen Hans den dag, og proprietæren bandede fælt, nu blev vi ikke færdige med roesåningen, og en kvart arbejdsdag spildtes. – Hans kom først hjem sent på aftenen uden frø og uden penge, men med en god kæfert efter hvad hans kone senere fortalte. – Morgenen derpå stillede han som sædvanlig til arbejdet i en meget forpjusket og slukøret tilstand forberedt på en mægtig skylle, som heller ikke udeblev, da manden kom og purrede os ud. - Hans var altså vandret ad Kolding til med penge på lommen, en situation han sjældent kom ud for, idet de 6 kroner, han tjente om ugen ikke gav megen anledning hertil. Disse penge var mere end nødvendige til opretholdelse af livet hos hans lille forpjuskede kone og to børn. - På sin vej ind gennem byens periferi faldt et meget tillukkende skilt over en kældernedgang ham stærkt i øjnene - Beværtning, stod der. - Hans var en skikkelig og bundærlig mand i hvis hjerne tanken om at begå den mindste forbrydelse endsige kassesvig næppe nogensinde havde slået rod. Det har sikkert været en hård kamp, Hans har stridt, medens han stirrede på skiltet og hans gane blev mere og mere tør, men fristelsen blev for stor. – Bare en jenne kaffepunch, den 10 øre, punchen kostede, kunne sikkert knibes, turnipsfrø var jo ikke så dyrt, ellers kunne han sikkert prutte købmanden den 10 øre fra - og så gik Hans i kælderen, det ville jo blot være et øjeblik sag. - Næh, hvor den punch smagte, skade kun at den var så lille, den smagte efter mere – og nu gik det ham, som det gik Jeppe på Bjærget hos Jacob Skomager. Stakkels Hans – hans karakter og viljestyrke var aldrig kommen til udvikling i den trædemølle, han altid havde gået i.

Det var skik, at folkene i høstens tid hver fik 2 snapse til deres mellemmad i marken, hvorfor denne tidsperiode navnlig for Hans' vedkommende havde et særligt festligt præg over sig. Da dagen for snapsenes tildeling indtraf kom en af pigerne ned i folkestuen og spurgte, om jeg drak brændevin. Jeg begyndte med, overensstemmende med sandheden, at sige, at jeg ikke brød mig særlig meget om snapse og var lige ved at sige nej, men fik så i det samme et skub af Hans, som sad ved siden af mig ved davren, hvorfor jeg skyndsomt rettede det til ja tak. Hin noget uldne bekræftelse af spørgsmålet må være berettiget på højere sted, for et par dage efter spurgte manden mig, om jeg selv drak mine snapse, for der var ingen grund til at fylde

dem i Hans, han havde kun skade af dem. Jeg løj et ja, jeg kunne ikke nænne at fratage Hans den glæde en snaps kunne volde ham, han havde ikke for mange glæder i forvejen. En dag kort efter var min lille løgn lige ved at blive afsløret. Vi var gået i engen for at rive hø, og inden vi begyndte foreslog Hans i en kælen tone, om vi ikke skulle begynde med en snaps. Forkarlen, der stod for udsækningen og som forøvrigt med måde også kunne lide en dram, kunne ikke sige nej til den bønne henstilling. De tog sig så hver en dram, der var jo råd til det, det var kun mine snapse, der forsvandt, de havde deres egne to i behold til mellemmaden. Imidlertid skete der nu det uheldige, at manden kom og slog sig ned hos os, medens vi spiste vor mellemmad. Det blev derfor en kunst for forkarlen, at få de fire snapse skænket ud i seks, for nu måtte jeg jo ikke forbigås. De sidste glas blev noget små, hvad også, manden bemærkede og spurgte om udmålingen havde været for lille hjemmefra, hvilket forkarlen benægtede. Måske anede manden det rette forhold. - Forøvrigt forlod Hans os en gang hen på sommeren.

En dag fortalte han os, at en slægtning af ham havde talt om at skaffe ham bedre betalt arbejde ved en plantage et sted inde på heden og endog hjælpe ham til et lille hus med et stykke hede som senere kunne opdyrkes. Han talte om det hver dag en tid, men trods hans lyst frygtede han for at sige op, manden bliver jo gal, sagde han. Jeg æskede til det bedste jeg kunne for at sætte mod i ham, dels fordi jeg var bleven så meget socialist ved at betragte den forfærdende sociale ulighed her på denne fede egn, at mine følelser måtte reagere, dels fordi jeg mente, det ville være en lykke for ham og hans familie at komme ud af dette håbløse slaveri. – Ganske vist havde jeg også mine tvivl om, hvorvidt Hans egnede sig for at komme ud i friere arbejdsforhold, men måske kunne han rette sig, og værre kunne det ikke blive. En dag skød Hans endelig hjertet op i brystet og sagde op. Jeg overværede uvejret, der fra den store tykke proprietær føg hen over den lille forknytte, duknakkede arbejdsmand. Det føg med skældsord ned over synderen, og ind imellem glemte manden ikke at fremhæve den store barmhjertighedsgerning, han havde udvist mod Hans ved at give ham føde og husly om vinteren, når der kun var lidt at bestille, og for dette højsind fik han nu den tak, at Hans løb sin vej i en tid, hvor der var hårdt brug for ham. Hans sagde ikke et ord, medens stormen rasede, men da dagen kom, læssede Hans sine fattige ejendele på en vogn og kørte bort, og jeg har hverken hørt eller set ham siden. – Man skulle ifølge sagens natur mene, at det at flytte fra den barske vestkyst til den mildere og frodige østeregn ville rent levemæssig set være en behagelig overgang, men det blev det i alt fald ikke for mit vedkommende. Jeg var hjemmefra vant til en god alsidig kost, og derfor voldte det mig til at begynde med lidt besvær at blive fortrolig med den fodringsnietode, som her blev brugt. Jeg ankom til pladsen lidt od på eftermiddagen og blev hverken budt vådt eller tørt. De andre var i marken, og jeg fordrev tiden med at gå rundt og se på omgivelserne og lokaliteterne, indtil det blev kaldt på mig til mellemmad.

En af pigerne viste mig ind i folkestuen, hvor det spendide aftenbord stod dækket, og derefter overladt til mig selv. Jeg kikkede mig lidt nysgerrig omkring, men det hele var ret hurtigt overskuet. Fire nøgne kalkede vægge, som tilsyneladende ikke havde mærket en kalkkost i mangfoldige år, et stort bord lavet af svære egetræsplanker, et par bænke, to leddeløse træstole samt en gammel rusten kakkellovn, det var alt. Det røgsværtede loft så ud til aldrig at have været malet, ligesom det skidne gulv næppe nogensinde havde mærket en skurebørste endsige en fernisklud, og væggene bar mærker af svære fejder, hvor kaffegrums var blevet anvendt som kasteskyts. På bordet stod min aftensmad: En tallerken med 2 rundtenommer, 2 ølkander, den ene med øl, den anden med mælk. Jeg kikkede på humplerne. De målte omkring en tomme i tykkelse og var belagt med en mager skummetmælksost. Ved at løfte lidt på osten fandt jeg under denne et lille lag tyndt skrabet margarine. - Jeg prøvede ølpotten.

Den indeholdt noget surt hjemmebrygget ølpjask, som man skulle holde måde med. Med mælken gik det ikke bedre. Den var lige fra mejeriets centrifuge. Skønt jeg var godt sulten mægtede jeg kun at sætte den ene humpel ned. Det er en meget brugt vittighed, når talen er om en dårlig kost, at sige, at man fik mælk og grød 21 gange om ugen, og her var dette ikke nogen større overdrivelse. Til davre fik vi kold byggrød overhældt med varm mælk og dertil en skive tykt rugbrød med skrabet margarine. Til fortæring i marken om formiddagen fik vi udleveret hver to af de nævnte osterundtenommer samt en flaske øl, hvilket vi stak ned i muleposernes hakkelse, der var altså foder både til folk og heste. Om eftermiddagen gentog det samme sig, og dagens kulinariske nydelser sluttede ud på aftenen med en ny omgang byggrød med varmt skummetmælk hældt på, men uden brødskorper til. Middagsmaden bestod også mest af grød for den ene rets vedkommende, i alt fald faldt den prompte de 3 dage om ugen. Det var nykogt grød, og der blev da kogt så meget, at det kunne slå til et par dage til morgen og aftensmad. Den ene dag fik vi til afveksling boghvedegrød, men ellers var det altid de sædvanlige byg, kogt i centrifugemælk. For at sætte lidt kulør på den evindelige grødspisen, havde karlene dannet en forening til fællesindkøb af sirup, et selskab, jeg straks ved min ankomst blev interesseret i. Når grøden, der kom ind i et mægtigt stort rødt lerfad, var plantet på det bare bord mellem os, hev forkarlen, der var interessentskabets administrator, sirupsflasken frem fra kroge under bænken, lavede med sin ske et stort hul oveni grødbjerget og fyldte sirup i, hvorefter vi alle med vore træskeer langede til fadet. Der var dog en, som ikke var med i foretagendet, nemlig møllerlærlingen. Han var ikke kapitalstærk nok til at kunne tillade sig en sådan extravagance, og havde altså ingen rettigheder til sirupshullet. Men til grødfadet skulle han jo, og hurtig på hånden som han var, lykkedes det ham jævnlig at stikke til hullet uden men, selv om han også stundom fik et rap over fingrene af en af vi andres skeer til fælles munterhed.

En dag om ugen fik vi grønkål. Den var der ikke noget at sige til, idet herskabet selv spiste den samme ret. Derimod var kødmaterialet, som kålen var kogt på, under al kritik. Den bedste del af kødet eller flæsket skåret fra til eget brug, så vi måtte nøjes med affaldet. En dag blev det dog for groft. Flæsket bestod den dag udelukkende af ben, brusk, sener, flæskesvær o.l.. Vi kikkede lidt på det, og pludselig mandede forkarlen, der ellers var en rolig og skikkelig fyr, sig op; bankede løs med skeen på sin tallerken, hvilket var signalet til opvarningspigen om at komme, og sagde så, at dette kunne vi ikke æde, vi ville have noget andet. Vi fik også lidt af en bedre kvalitet, men dermed var vi ikke færdige med det først kasserede. Thi dagen efter fik vi det igen serveret, efter at det havde været en tur på panden. Skønt det i nogen måde havde skiftet karakter ved at få bibragt nogle svedne pletter under opholdet på ilden, kendte vi det øjeblikkelig, da pigen kom med det, hvorfor hun straks fik ordre til at tage det med tilbage. Lidt efter hørte vi oppe fra køkkenet fru udbryde: "Guj - kan folkene nu heller ikke spise stegt flæsk". - Om vi fik noget andet i stedet, husker jeg ikke, men vi så aldrig det kasserede flæsk mere.

De tykke skorper fik jeg hurtigt lært at sætte til livs, ja fandt dem stundom endog ikke fyldige nok, og en dag, da vi var særlig sultne sikkert nok ovenpå en dårlig middagsmad, forlangte vi en rundtenom mere. Pigen kom også, men kun med et halvt stykke til hver og skulle samtidig hilse og sige, at det skete kuns denne ene gang, for eftertiden blev det kun de to retmæssige stykker. Hertil replicerede forkarlen: Hils så igen og sig, at så vil vi fandeneme ha dem en halv tomme tykkere.

I høsttiden skulle kosten være noget bedre. Dette mærkedes dog ikke på andet, end at osten på den ene mellemmad blev erstattet med kødpålæg og i tilgift et lille stykke franskbrød samt de før omtalte snapse. Kaffe smagte vi kun søndag eftermiddag tilligemed et lille stykke kage. Kaffen var et værre fludium med en stor portion grums i bunden af koppen og herfra

stammede de mørke pletter på væggene. – Det var sikkert nok et opkog af grumset fra herskabets eget ugentlige forbrug. Med hensyn til arbejdet, så var dette ret tilfredsstillende. Vi havde nogenlunde bestemt arbejdstid, ikke noget med kreaturerne at gøre, kun hestene at passe. Det var jo, hvad man kalder mere reele end hjemme, hvor man skulle rode med alt.

Så gik sommeren. Det er egentlig forbavsende, så stor den menneskelige tilpasningsevne i grunden er. Man går ind i trædemøllen, må følge trit om end lidt modvillig til at begynde med, men snart vænner man sig til tempoet, sådan skal det jo nu en gang være, det kan slet ikke blive anderledes, og til sidst holder man helt op med at tænke. Sådan gik det da mig. Mælkegrøden, rugbrødshumplerne, folkestuen og karlekammeret blev min verden. Aviser og bøger så vi ikke noget til, og den proletariske atmosfære, der lå tungt over det, gjorde ikke samtalerne i karlekammeret særlig lødige, men førte blot mere og mere hen imod en ligeglad sløvhed, så springet herfra over i proletariatet ville ikke have været stort. - Det var først bagefter, efter at jeg havde fået det hele noget på afstand, at jeg i et skarpere lys betragtede vrangen.

Vinteren derpå - det var i 1895-96, tog jeg på højskole. Det var i Ollerup, hvor Kristensen Randers, den gang var forstander. Skoleopholdet afveg ikke så lidt fra det, jeg havde haft i Salling. Elevantallet på Ollerup var 3-4 gange større end i Jebjerg. Af den grund var eleverne her mere henvist til sig selv. Den hjemlige familiehygge, som den praktiseredes hos Axelsens, kunne selvsagt ikke gennemføres her. Men med hensyn til oplysning og kundskabstilegnelse, da må jeg sige, at jeg fik ikke ringe udbytte af mit ophold på Ollerup. Jeg var jo også nu kommen i den alder, hvor forståelsen af at disse goder ikke var til at kimse ad, meldte sig. Jeg havde straks det held, at komme med på det bedste danskhold, hvor lærer Bak underviste. Bak var en meget dygtig dansklærer, og det blev snart med en særlig glæde, jeg sprang ned ad trapperne til spisestuen i kælderen, hvor Bak residerede i dansktimerne. Han havde en sjældent evne til at gøre faget så interessant for os, at vi måtte rives med og anspændte os mest muligt. Ja, selv den ellers tørre og terpende grammatik eller sproglære formåede han at gøre levende og interessant. Efter de to ugentlige timers undervisning i de fem måneder, var vi nået så vidt, at vi så godt som alle kunne analysere enhver sætning ud i alle dens mindste enkeltheder. Som fortolker af vort fædrelands historie var Bak også ganske uforlignelig. Han gik op i sit emne med liv og sjæl. Vi glædedes sammen med ham, når han i stor begejstring omtalte vor histories hæderværdige begivenheder, og vi rørtes med ham, når han med tårer i øjnene kom ind på alt det sørgelige, vort land har måttet gennemgå.

I øvrigt holdt forstanderen mange gode foredrag, deriblandt en række af verdenshistorisk indhold, som optog mig stærkt. Det var en god vinter den. Måske kom den til at stå for mig i et særligt flatterende lys på baggrund af den proletariske tilstand, jeg lige havde forladt. Det var min mening, at jeg fra højskolen ville have taget plads på Fyn den følgende sommer. Det manglede heller ikke på tilbud, men hvordan det end kunne være, jeg kunne ikke beslutte mig for nogen, måske fordi jeg nu havde erfaring for, hvad det vil sige at tage en plads, som man slet ingen kendskab har til. At gøre turen fra sommeren før om igen, havde jeg ingen lyst til. Det endte så med, at jeg på foranledning af en elev tog plads på en gård i Hodde ved Tistrup. Dette var noget af en misforståelse, da der på denne hedeegn landbrugsmæssigt set ikke var meget at lære, og min far skrev da også til mig, at han ikke rigtig forstod min beslutning. Men pladsen var god. Manden var en ældre ungkarl, og hans halvgamle søster bestyrede huset, desuden var der en ung pige. Kosten var god og alsidig, og vi var alle som hørende til en familie efter god vestjysk skik. Arbejdet var let overkommeligt, og vor morgensøvn gik vi ikke glip af - jeg så ingen solopgange den sommer. Det hændte i høsletten, når vi om morgenen, som vi kaldte det, kom ned i engen at slå græs, at naboens, der også var særlig

arbejdsvrige, allerede spiste formiddagsmellemmad. Jeg bemærkede noget om, at dette her kunne vi snart ikke være bekendt, nu var de derovre så vidt, at de havde en kvart dagsarbejde bag dem, og nu skulle vi først til at begynde. - Naah, - sådan skamme os, sagde manden. - Nu er de allerede trætte og der er længe til aften, vi har friske kræfter og kan let nå at få vor dagsarbejde gjort.

Jeg var allerede den gang i besiddelse af en cykle, en gammel rok med faste gummiringe og uden kuglelejer. Den ville helst løbe nedad bakke og opgav helt ævred overfor selv en ringe stigning i terrænet. – Men nu blev jeg her i Hodde udsat for synet af en ny cykle med fin fornikling og tykke luftringe, og den kunne jeg ikke stå for. Jeg byttede formedelst 150 kr. i bytte. Min løn var 175 kr. og min far brummede lidt, da jeg om november, kom hjem uden løn kun med en fin cykle, som han åbenbart ikke havde den samme interesse i som jeg, hvilket han heller ikke lagde skjul på.

Derpå var jeg karl hjemme, indtil jeg skulle aftjene min værnepligt. På sessionen blev jeg udkrevet til feltartilleriet, som trainkonstabel og mødte først i oktober måned 1898 til tjeneste på 2. artilleris kaserne på Amager. Det var en hel ny verden at komme ind i. Når jeg kommer til at tænke på den, mindes jeg altid de gamle veteraner fra 48, når de i min drengetid fortalte om deres soldatertid med krumslutning, spidsrod og andre middelalderlige torturer, thi dette her var ikke væsentlig forskellig herfra. Over kaserneporten kunne passende have stået: Her lades al menneskelighed ude. Al personlighed blev taget fra os, endog vore navne, man blev bare et nummer. Der var en læresætning vi straks fik banket ind i hovedet. Den lød: Ubetinget nøjagtig og villig lydighed mod en hvilken som helst befaling givet af foresatte. - Dersom man blev sat til at udføre et eller andet og ikke helt fulgte reglementet, fik man naturligvis en irettesættelse og prøvede man så på – hvad man i øvrigt kun gjorde een gang – at fremkomme med en undskyldning som: at man tænkte, eller man troede - så kom man ikke længere, men fik straks at vide - ledsaget af en ed, at her var der ikke noget, der hed, hverken at tænke eller tro, blot lystre og udføre en given ordre.

Det var en ualmindelig køn samling befalingsmænd, der var givet os til at forestå vor første krigsmæssige uddannelse, alle sammen underofficerer, officererne så vi ikke meget til den første tid. – Disse underofficerer, - måske med undtagelse af beridderen, en ældre mand, som dog syntes at være i besiddelse af menneskelige følelser, - var nogle rå og brutale fyre, nogle endog af udpræget sadistisk tilsnit, folk som sikkert ville have gjort god fyldest som ledere af tyske koncentrationslejre under verdenskrigen. Aldrig hørte man et godt eller opmuntrende ord fra dem, altid kommando, uhumskheder og skældsord. De mest brugte titulaturer de anvendte til os var møjlbønder og kraftidioter og at vi havde hjernebassen fyldt med lort, fik vi tit at vide, men derudover havde de en rig fond at øse af.

De var rene virtuoser i den ædle kunst at bande. Så snart de åbnede munden fløj en ed ud af den. En sergent, vi havde til morgen-staldtjeneste, hørte til de viderekomne og var den mest opfindsomme og absolut den dygtigste til at bande. Han gik ustandselig op og ned ad staldgangen og bandede og smældte, og så dygtig var han, at han f. ex., i den ene ende af stalden fik begyndt på en ed, så kunne han koble den så lang, at den først blev færdig, efter at han havde passeret staldens midte, skønt stalden ellers havde en anseelig længde. Nå, skældsordene og ederne bed ikke i skindet, men det gjorde kløene derimod og de var daglig kost for os. Næve- og piskeslag, stød, spark og lussinger hørte til dagens orden, selvom man slet ikke gav anledning dertil. Det begyndte straks ved staldtjenesten kl. 4 om morgenen. Enten man gned flittigt på hestene med halmviskene eller ej, kunne man blive kaldt ned fra båsen og overdænget med skældsord og piskeslag. Jævnlig lød kommandoråbet: Alle bag

hestene ret og dette skulle ske i et spring oppe fra båsen, hvorefter sergenten gik fra den ene til den anden, række op og række ned, og konstaterede, at ingen svedte, selv om sveden haglede ned ad ansigtet på de mest pligttopfyldende, og straffen fulgte prompte i form af et hårdt slag på skulderen af ridepiskens skaft. I stalden brugte man træsko, og' når vi var færdig med staldtjenesten skulle disse stilles på hylden, som fandtes ude i foderrummet, på en bestemt måde, således at hælene vendte ind mod væggen og tåspidserne udad. En dag havde en sølle synder stillet sine lige modsat. En uhørt forbrydelse mod det hellige reglement, ja næsten af landsskadelig karakter skulle naturligvis straffes hårdt. Det blev et så kraftigt næveslag lige ansigtet, at blodet flød ud af både og mund.

I gymnastiksalen anvendte befalingsmændene deres sabelkvaster som torturretskab. Det var store læderkvaster på en solid rem, og med det tynde gymnastiktøj, kunne de nok efterlade blå pletter på kroppen. En af sergenterne var en særlig uappetitlig fyr at komme ud for. Han stak sit grimme fjæs tæt ind mod en, og samtidig med, at han hvædede sine eder og skældsord ud, fik man en strid byge af mundvand og skråtobaksspyt ind over hele ansigtet. Forsøgte man at tørre de værste spytklatter bort med ærmet, fik man et slag over armen, man havde kun at stå ret, mens man blev overspyttet. Det varede dog noget, inden jeg kom ud for den helt hårdhændede behandling, men en dag skete det. Vi havde øvelse i stalden med sadling, seling, som det hed, d.v.s. at vi øvede os i at lægge sadel og seletøj på hestene. Vort batteri var delt i to hold, således at det ene var til ridning i ridehuset, medens det andet hold, hvortil jeg hørte, altså havde øvelse i stalden.

Da det blev hen imod den tid, da holdene skulle byttes om, fik jeg ordre til, at sadle min hest op, idet den og flere andre skulle anvendes til ridning, til afløsning af nogle af dem, der allerede var i brug. Jeg gjorde som befålet og stillede mig bag hesten, som reglementet lød. Sergenten havde herset temmelig højroestet en tid med et par soldater længere nede i stalden, og kom nu stærkt ophidset farende hen mod mig, og uden at sige et ord, drev han mig et så kraftigt slag på siden af hovedet, at det sortnede for øjnene af mig, og jeg var lige ved at dåne, hvorefter jeg til trods for, at jeg havde udført hans egen ordre, blev overdænget med skældsord og truet med streng straf, i form af vand og brød, fordi jeg havde udvist trodsighed og gjort det modsatte af, hvad der var mig befålet. Nu skulle hesten altså ikke med til til ridning. Hele den dag og den påfølgende nat havde jeg hovedpine, og stærk susen for ørene, hvorfor jeg om morgenen meldte mig til lægen. Sergenten blev straks betænkelig. Han trak mig til side og spurgte, om det stammede fra det i stalden i går, hvad jeg kun kunne svare bekræftende på. Nu var der ikke mere tale om skældsord, nej det var en helt anden tone. Jeg skulle bare se, det gik snart over, det kendte han så godt, den slags havde han fået mange af, endog meget værre, på underofficersskolen, men der regnede man slet ikke sådan noget o.s.v. Da jeg alligevel fastholdt mit forlangende om at komme til lægen, bad han mig om ikke at blande ham ind i det og sluttede med en forblømt trussel om, at hvis jeg alligevel gjorde det, så havde de midler i hænde, som nok skulle få mig til at fortryde.

Så snart jeg kom tilbage fra lægen, havde jeg sergenten igen for at spørge, hvad det var gået op i, og da jeg sagde, at jeg skulle skylle øret med koldt vand, blev han kry igen og sagde: Ja, De skulle vaske Deres ører og ikke komme her og spille os på næsen. - Det blev ikke bedre, og dagen efter meldte jeg mig igen til lægen. Denne gang fik jeg et papir, som jeg skulle henvende mig med på klinikken for øre-, næse- og halssygdomme på det militære sygehus inde i byen. - Her konstaterede man straks, at venstre øres trommehinde var sprængt. Det var det tredje tilfælde af denne art i løbet af kort tid. Den ene var en "bag-vender", som en af lægerne udtrykte sig, d.v.s. at slaget var givet bagfra, så det var gået ud over højre øre. Lægerne talte om, at der vist trængtes til at blive rodet lidt op ude hos os. Jeg skulle straks

have været indlagt på klinikken, men da der ingen plads var, måtte jeg foreløbig gå ind og blive behandlet hver formiddag og var fri for praktisk tjeneste.

Vi så ikke meget til officererne i den første tid. Om de nu ikke kendte noget til anmeldelsen eller de blot lod underofficererne gøre sig for derigennem, at få os gjort mere møre og lettere, at arbejde med, ved jeg ikke, men jeg lagde mærke til, at når en højere officer viste sig i nærheden, blev tonen straks en anden, og skete det, kaptajnen kom en enkelt gang for at inspicere øvelserne f. ex. i gymnastiksalen, så forsvandt sabelkvasterne pludselig enten op i ærmet eller om i baglommen - deres brug var altså ikke påbudt. Der var også noget andet de frygtede, nemlig aviserne, og det gjorde for øvrigt også officererne. Det fik man tydeligt at forstå, da vi efter flere ugers indespærring fik lov til at komme udenfor kasernemuren en søndag eftermiddag. Lige forinden havde vores ældste premierløjtnant givet os skarpe instrukser om, hvorledes vi havde at forholde os, når vi kom ind i byen. Han sagde bl.a. "Det kan hende, at der kommer en civil person hen til jer for at spørge jer ud om et eller andet her udefra kasernen, og så kan i være sikre på, at det er en bladsmører, en af disse mislykkede individer, som ikke kan blive til noget i verden, og en sådan karl må i kun give et svar, nemlig det som en rask soldat vi engang havde herude, han sagde: Hva faen i hede, hule helvede rager det Dem".

Vi talte ofte om det uværdige i, at mange raske unge mænd ville lade sig hundse af en håndfuld bøller. – Men vi var for unge, for lidt karaktersatte og manglede mod til at træde op herimod. Vi havde ret til at klage over en befalingsmand, når man var blevet forulempet, men der var blot den hage derved, at man først skulle sige vedkommende, at man agtede at klage over ham. Kunne man så endda have givet den besked under eller umiddelbart efter voldshandlingen, mens harmen endnu var frisk, så var det vel gået bedre, men sligt ville være blevet betragtet som noget hen imod oprør eller mytteri, for hvilket der er dødsstraf. Nej, en sådan henvendelse måtte kun ske udenfor tjenestetiden, og da var blodet gået noget af kog. En enkelt, som forsøgte sig, kom slukøret tilbage, han var ved bønner og trusler bragt til at opgive sit forehavende.

Selv magtede vi altså intet, men så fik vi hjælp udefra gennem en af de såkaldte bladsmørere: Det var en ung mand, som året i forvejen havde aftjent sin værnepligt på denne kaserne og der fået indpodet et uslukkeligt had til sine plageånder. Han var nu bleven medarbejder ved et lille dagblad, der hed Forposten, og i dets spalter ville han nu hævne sig. Skønt han først blev eftertrykkelig udvist af kasernens grund, kom han alligevel ind for at spørge nyt. Et par dage efter, at jeg var blevet overfaldet, blev jeg kaldt ind til oberstløjtnanten. Det usædvanlige i at blive ordret til et sådant møde, lå ikke blot i selve ordren, men også i den tone, den blev fremsat i. Den var ret høflig, og jeg mærkede straks, at der var noget i gære. Oberstløjtnanten sad ved et stort skrivebord, da jeg trådte ind, og på bordet lå blandt en del papirer, også en avis, som viste sig at være "Forposten" med en skildring af mit tilfælde forleden. Efter at have fået mit nummer, navn o.s.v. konstateret, begyndte han at læse artiklen højt for mig stykke for stykke, som jeg så skulle svare på. Udover noget journalistisk udstyr, der skulle tjene til at gøre sagen mere dramatisk, var artiklen i det væsentlige rigtig, så at jeg på alle hovedpunkterne kunne svare bekræftende. Jeg fik selv senere fat i det pågældende nummer af "Forposten" for at betragte det nøjere. Artiklen var sat sensationelt op og indeholdt både nummer og navn, samt udskrivningskreds - Ribe - oplysninger journalisten må have fået ad andre veje, da jeg dengang ikke kendte ham og altså ikke selv havde kunnet fortælle.

Senere, mens jeg lå på sygehuset, kom han jævnlig ind til mig for at få et og andet, han var kommet under vejrs med derude fra, og som jeg muligvis havde kendskab til, bekræftet.

Således havde han engang modtaget et anonymt brev, hvori en voldshandling var beskrevet, og brevet sluttede med: Jeg sender dette anonymt, da jeg befinder mig et sted, hvor jeg ikke må være. Da jeg netop havde overværet denne scene, kunne jeg kun bekræfte brevets rigtighed, og dagen efter stod det i "Forposten".

I artiklen, der omhandlede mit tilfælde, var der indføjet en tegning forestillende en stram, brøsig befalingsmandstype, der giver en ung soldat et så vældigt slag på siden af hovedet, at kasketten ryger langt bort, medens en staldkost, han står med, falder ham ud af hænderne.

Desværre er bladet blevet borte for mig, det ville have moret mig at se det nu. - Nogle dage efter mit møde hos oberstløjtnanten, blev jeg fremstillet som vidne for en militær ret med auditor og flere højere officerer i anledning af min sag. Effer at jeg havde afgivet min vidneforklaring, kom sergenten, min voldsmand, ind for retten, hvor mit udsagn åbenbart må være ham forelæst, thi da vi senere blev entlediget på samme tid og fulgtes ad ud fra retslokalet, sagde han: Hvad skal det sige, vil De søge mig om erstatning, hvilket sidste jeg under forhøret havde forbeholdt mig ret til.

Nu da sagen var rejst, var min frygt for kalorius borte og jeg svarede ham da så udisciplineret og respektløs som muligt, at selvfølgelig ville jeg kræve erstatning, man skulle da ikke lade sig slå fordærvet for ingenting. Kort derefter blev der imidlertid plads til mig på klinikken, og jeg blev så indlagt der, hvor jeg så senere hørte, at hele bundtet, med undtagelse af berideren, blev straffet, og i alt fald en af dem, ville efter straffens afsoning blive afskediget. - Mit ophold på klinikken blev af længere varighed, end ventet. Kort efter min indlæggelse blev jeg syg af gigtfeber, og nu gik der en månedstid af mit liv, som jeg ikke kender ret meget til, idet jeg lå hen i en nærmest bevidstløs tilstand, således at jeg kun glimtvis mærkede noget til omgivelserne. At krisen havde været hård, kunne jeg tyde deraf, at jeg en nat blev klog på, at der sad en vagtkone ved min seng, og hun havde siddet mange nætter, sagde hun. En kammerat fra Hodde, som en dag besøgte mig, endog efter at jeg var begyndt at komme op, fortalte min gamle husbond, at jeg næppe havde langt tilbage, hvorfor jeg nærmest virkede, som et spøgelse på ham, da jeg et års tid senere besøgte ham. Nej, ukrudt forgår ikke så let. Lidt efter lidt viklede jeg mig ud af døsen, og snart kunne jeg begynde at røre arme og ben. Egentlig skulle jeg have været flyttet hen på en anden afdeling, da sygdommens art var konstateret, men overlægen syntes, det var synd, og mente, at vi kunne klare det på en klinik, og nu da krisen var overstået, var han godt tilfreds, og' gjorde alt, for at få mig restitueret, hvad jeg nok kunne trænge til, eftersom jeg ikke havde en kødtrævl på knoglerne. Så snart appetitten begyndte at melde sig, vidste overlægen ikke alt det gode han ville fylde i mig: mælk og ægt så meget jeg kunne proppe i mig, samt en porter fra Kongens bryghus daglig, og så spurgte han endda jævnlige, om jeg ikke kunne ønske mig mere extra forplejning. Mine medpatienter var lidt misundelige og en dag sagde min kammerat i sengen ved siden af: "Du er godt dum, at du ikke også forlanger en halv flaske portvin daglig, for den får du sg'u". Det gik nu rask fremad, men en slem hjertefejl var blevet følgen og den generede mig meget. Jeg overvandt den aldrig helt - et stort offer på militarismens alter. -

En dag sagde lægen til mig: "De duer nok ikke mere til at være soldat, vi må vist hellere se at få Dem kasseret". Det havde jeg ikke noget imod, og en dag blev jeg så fremstillet for en kassationskommission bestående af 3 læger foruden min overlæge og de afgav samlet den erklæring: For stedse udygtig til al krigstjeneste. - Nogle dage efter spurgte overlægen mig, om jeg snart følte mig rask til at kunne rejse hjem, hvilket jeg nok mente, hvorefter jeg så blev udskreven. Derpå betrådte jeg for sidste gang kasernens grund, nemlig for at aflevere min uniform Kammeraterne misundte mig og ville godt have rejst med, thi selv om forholdene havde bedret sig noget, så var der alligevel mange måneder endnu, inden de kunne smide

trøjen og blive frie mennesker igen. Det var sidst i marts måned, at jeg nåede hjem, og nu gik sommeren med at rekreere mig.

Det påfølgende nytår indtraf århundredskiftet Denne så sjældne begivenhed blev som så mange andre steder også fejret her i Darum ved en improviseret fest i det gamle forsamlingshus. Uden at der egentlig var berammet nogen festlighed strømmede en hel del folk til for at fejre det dobbelte årsskifte i en større kreds. – Lærer Nielsen havde i sin embedsbog givet en beskrivelse af forholdene i Darum omkring århundredskiftet, som han så læste op. Der udover udspandt der sig en meget livlig diskussion om det rette tidspunkt for århundredskiftets indtræden, idet der var en del, der holdt på, at dette tidspunkt først med rette ville kunne indtræffe et år senere, nemlig ved overgangen til 1901. Et af de mest benyttede argumenter herfor var, at hvis man f.ex. skulle udbetale 1900 kr. til en kreditor, så nyttede det ikke at man standsede optællingen ved 1899, man måtte værgø ud med fulde 1900 kr. Således opstillet kunne der jo godt være noget om det. På den anden side hævdede man, at når man skiftede forspand, så kørte man på en ny facon, og hertil sluttede flertallet sig. Ved næste århundredskifte, og de følgende vil samme diskussion sikkert nok gentage sig.

Jeg gik nu et par år derhjemme, men det strengeste arbejde kunne jeg stadig ikke udholde, hvorfor jeg besluttede mig til at søge kontorvejen. Først var jeg i Bramminge Bank et halvt års tid og fik så plads i Landbosparekassen i Ribe, hvor jeg var i fem år. Det første par år fik jeg en månedlig gage på 50 kr. Det var ikke meget, men til gengæld kunne jeg få et møbleret værelse med kost for 35 kr. mdl. Når man sammenligner disse tal med de nu i 1945 gældende lønninger, hvor en ung tjenestekarls årlige løn udgør mellem 3.000 og 4.000 kr. plus kost og logi, så forbavses man over, hvor stærkt pengene kan svinge i værdi. Livet her i Ribe passede mig for øvrigt ret godt, hvilket måske navnlig skyldtes at arbejdet her ikke bød på overanstrengelse. Men her var ikke udsigt til nogen forfremmelse den overskuelige fremtid, og at søge en bedre og mere betydende stilling andet steds, hvad jeg forsøgte, nyttede ikke noget, thi i vort lille examenselskende land vil enhver ansøgning, som ikke er bilagt med examensbevis, straks gå i papirkurven, og derfor besluttede jeg at bryde af.

Det gik tilbage til landbruget igen, men da jeg ikke turde påtage mig besværet med en større bondegaard, købte jeg en lille ejendom, idet jeg mente, at jeg bedre kunne gå og pusle med det lettere og så tage daglejerhjælp til det sværere arbejde. Imidlertid var jeg også blevet forlovet, - ja, havde i grunden været det længe, sådan tilnærmelsesvis da. Allerede i min drengetid – altså i en periode af ens liv, hvor man normalt ikke ser til den side, hvor tøserne befinder sig, var der en lille glad pige, som ved sit livlige væsen øvede en vis tiltrækning på mig, og da jeg senere op gennem ungdommen mærkede, at denne følelse var gensidig, kunne det naturligtvis kun ende med forlovelse og ægteskab.

Men hvordan så det kære pigebarn så ud? Ja, for en uhildet, nøgtern overfladisk betragter, ville der ikke være noget at råbe hurra for. Han ville blot sige: Det er jo en ganske almindelig pige med rødt hår, et ret almindeligt ansigt, almindelig af højde og en fast lidt bredskåret skikkelse, det er det hele. Men det var nu ikke det hele – for mig da. Ja, jeg havde for øvrigt slet ikke bemærket alt det der. For mig gjaldt kun hendes muntre og livlige væsen, hendes gode øjne, hendes kønne smil, hendes klare vellydende stemme – kort sagt, alt det der bidrog til udfoldelse af hendes indre charme, som hun i så rigt mål besad - det var for mig det hele. Dertil kom så hendes lette, graciøse bevægelser, som i en balsal gjorde hende til en glimrende dansepartner. Pigen hed Anna og hendes data er følgende: Hun er født den 27. oktober 1877 i Darum degnebolig. Datter af lærer P. J. Nielsen og hustru. Efter sin konfirmation var hun foreløbig pige hjemme og tog så senere plads på en bondegård i Vejen, hvor den stod på

strengt arbejde og megen boghvedegrød. Derefter underviste hun børnene i en nyoprettet poge Klasse i tre vintre efter først at have taget provsteexamen. De mellemliggende somre tilbragte hun dels ved et højskoleophold på Salling Højskole, dels som pige på et pensionat i Esbjerg. Derpå besluttede hun sig til at tage examen på forskoleseminariet i Vejle, og da dette var overstået, fik hun straks plads i Nørnbølling og kort derefter kaldet til forskolelærerinde embedet ved Søndersø skole på Fyn, og her var hun så indtil hen imod den 7. april 1909, da hun stod brud i Darum kirke. At fynboerne forstod at værdsætte Anna og hendes arbejde, derom har hun stadig et godt vidnesbyrd i form af klingende sølvtøj, som i stort mål overrakte hende ved afskeden.

Skæbnen driver sit spil med os mennesker. Egentlig var det synd, at Anna, der med sin begavelse og intelligens kunne have gjort fyldest i et højereliggende samfundslag, nu gik ind til en husmandskones mere end beskedne tilværelse, men sådan er der jo så meget. Men hvordan blev hun så som husmandskone vil der måske spørges. Jeg kan dertil straks sige, at jeg måtte ikke klage. Hos sin praktiske og dygtige mor, havde hun fået en god skoling i alt vedrørende husvæsen, så jeg fik min gode mad og renlighed til punkt og prikke. Ligeledes tog hun med frisk mod fat på alt udendørsarbejde både i stald, have og mark. Også dette havde hun lært derhjemme, idet hendes far selv drev degnelodden sammen med nogen privat indkøbt jord på bedste husmandsvis, og da han ikke ville opdrage sine børn til forfinede væsener, måtte de tage fat helt fra små af, og dette kom nu hende og ikke mindre mig til gode. Hun tog del i alt; - lugede roer, rev hø, bandt neg op, læssede hø og korn på og af og som det vigtigste af det hele - malkede. Hun var den, der mest forestod malkningen, hun havde ligefrem lyst til dette arbejde, og pigerne ville gerne være fri, og bedre malkepige er næppe set. Når hun rejste sig fra en færdigmalket ko, var spanden toppet op med fråde, og det er et ubedrageligt tegn på god malkning. Jo, hun kunne sine ting, meget bedre end jeg kunne mine, og hun var således langt den dygtigste af os to. Men så rent menneskeligt set, hvordan var hun da som hustru og daglig omgangsfælle? Ja, her havde jeg heller ikke set fejl. Således som hun var som pige, sådan vedblev hun som kone, aldrig sur og gnaven, altid frisk og veloplagt, munter og livlig, altid den samme og dog stadig ny. En sådan ledsagerske blev man ikke ked af at følges med. Dermed være imidlertid ikke sagt, at hun var en sødladen blød visk, der formede sig efter ethvert tryk, en Ole ligeglad i alle forhold, nej, tværtimod. Det sødladne lå hende meget fjernt. Hun var en stærk personlighed, en fast karakter, og hun manglede ikke sine meningers mod.

Var det mig eller børnene, der var noget i vejen med – og det kunne jo hænde – så fik vi ren besked, men denne blev os givet på en sådan måde, at den ikke efterlod nogen brod, kun blev vore dumheder og fejl lagt foran os i et så klart lys, at vi selv tydeligt kunne se dem, hvorefter vi lovede os selv bod og bedring. Anna var pligt troskaben selv og ordholdende til det yderste, og de samme dyder søgte hun stærkt at bibringe vore børn. Havde de således givet løfter eller truffet aftaler med andre børn om et eller andet, og at disse aftaler skulle svigtes for andre interesser, bebrejdede hun dem stærkt dette. - "Det kan man ikke, hvis man vil være en ærlig svend", sluttede hun altid sine formaninger. Folk, der lod hånt om deres løfter og aftaler kom ikke i hendes kridthus, selv holdt hun altid sine. Skulle der af kvinderne i en eller anden anledning arrangeres noget udadtil i sognet, tog Anna uden lang vrøvl det besvær på sig, som andre koner luskede sig fra – ikke for at vise sig eller for at blive påskønnet derfor, men blot fordi hendes pligtfølelse sagde hende det. Hun gjorde også et stort og uegennyttigt arbejde i den kreds af kvinder, der sluttede op om østerlandsmissionen. Hun var sjælen deri, og hun havde evne til at holde sammen på medlemmerne, hvis tal stadig forøgedes. Foruden i Nørrebykredsen, der er af meget gammel dato, trasker hun i mørke vinterafteners slud og kulde også ud på marken for at læse op i kredsen der. Hun var en ypperlig oplæser, og når hun

således har læst op af gode oplysende bøger, har sikkert mangen lille travl kone følt sig løftet op udover hverdagens materialisme. Anna var punktligheden selv. Jeg mindes ikke nogensinde at have måttet vente efter maden – i så fald kan man være sikker på, at uoverstigelige vanskeligheder har forhindret hende deri. Præcis på klokkeslettet stod maden på bordet, og ve os andre om vi ikke mødte rettidigt op.

Tiden gik. Efter at have besiddet ejendommen i 30 år, solgte vi den i 1939 og flyttede ned i "Bakkely", hvor vi nu nyder vort otium. Selv er jeg ikke mange sure sild værd, medens Anna stadig er den samme. Vel har hendes hår skiftet kulør og rynkerne er blevet tættere og dybere, ligesom hun hist og her tenderer hen imod rundbuestilen, men ellers lige glad og frisk i sindet, lige rask og spændstik i lemmerne og klarer stadig husgerningen og havearbejdet alene. Hjælp til storvask og hovedrengøring? – ikke tale om, det skal hun nok selv besørge, og det må man sige er godt klaret eftersom hun nu snart nærmer sig støvets år. – Meget vand er løbet i stranden i disse snart 40 år, vi har været gift. Stærke storme på det ægteskabelige hav, har vi aldrig været ude for, højst en lille let vindpust med krusning på overfladen. Vort hjem, som Anna havde skabt, ville heller ikke have kunnet afgive nogen passende ramme om huslige scener, så hyggeligt og godt som det var, og når dertil kommer, at vi havde vort jævnt gode udkomme, og at vore børn kun gjorde os glæde, - hvad var der så at skændes om.

På et enkelt punkt var Anna og jeg dog sjældent på bølgelængde med hinanden, nemlig selskabslivet. I det lille selskabstørstende samfund, som Darum er, havde selskabeligheden nået en høj udvikling, ja så stor at adskillige familier vinteren igennem næppe nogen aften var hjemme, undtagen når de selv havde gæster. Anna ville godt en gang imellem ud al luften sig lidt og var ikke utilbøjelig til i nogen grad at deltage i alt dette, hvad vi da også til at begynde med gjorde, men for mig var det en ren pestilens. Jeg betragtede sådanne selskabsaftener som fuldkommen spildte på grund af deres gabende tomhed, hvor folk sad og snakkede i munden på hinanden, om vejr og vind og ingenting, hvor samtaleemnerne ustandselig skiftede, og hvor intet sagligt spørgsmål kunne drøftes, ja, jeg anså dem ikke alene for spildte, men endog som direkte nedbrydende på ikke alene sjæl men også legeme. Disse besøg forløb altid ens, for det meste i en af mennesker overfyldt stue, så der ikke blev ret meget albuerum, og var man først bleven anbragt på en stol ved bordet, var det næsten umuligt at slippe ud, før gildet var til ende. En sådan sammenkomst skulle planlægges længe i forvejen. Jeg husker det store mas, der var forbundet med at få gæsterne samlet til en bestemt aften, navnlig i højsæsonen. Kunne nogle komme om tirsdagen, så kunne andre tidligst om onsdagen, hvorefter man så prøvede at bytte om på det, men så kunne de førstnævnte kun komme om torsdagen, og så var man lige vidt. Hver gang det så ud til, at det hele ville løbe ud i sandet, glædede jeg mig, men det var for tidligt, thi konernes fine diplomati og store forhandlingsevner fik altid sagen til at glide. – Var man bleven anbragt for aftenen, skulle man ikke give sig hen i forventninger om overraskelser. Det var de samme mennesker, lidt forskelligt sammenblandede fra aften til aften, og det var den samme snakken og summen om ørene på en, ikke mindst stammende fra den ende af bordet, hvor kvinderne drøftede husholdning og andre lignende problemer på en ikke alt for stilfærdig og hviskende måde, så at mændene, når en og anden af dem ville fremsætte en klog og tankevægtig bemærkning om griseprisernes lavmål eller skatternes højdepunkt eller andre ting, som de alle sammen kunne have godt af at høre noget om, ja, så måtte de råbe højt for at overdøve de andre. -

Og så var der det sædvanlige kaffebord med de samme søde kager, det samme kortspil o.s.v. altid det samme, Og befandt der sig så, hvad der ofte gjorde, et par forkølede mellem gæsterne, som sad og nøs og hostede ustandseligt, ja så var idyllen fuldstændig. Der skulle en endog meget stærk forkølelse til for at holde folk hjemme fra disse besøg. Efterhånden blev

luften i stuen så varm og trykkende, at sveden begyndte at prikke i porerne, men først omkring midnat blev man sluppen løs, hvorpå man så stavrede hjemad ør og tung i hovedet.

Jeg har næppe været nogen morsom gæst at have siddende, thi jeg sad den meste tid og tænkte, hvor spildt dette her var, og hvor anderledes hyggeligt det ville være at sidde hjemme med sin avis, sin bog eller blot sine egne tanker. Omsider blev det mig for grovt og en dag efter at jeg aftenen forud havde hjembragt en stærk forkølelse, som så ofte før, sagde jeg stop. Herefter kommer du til at gå selv, sagde jeg til Anna, for nu opgir jeg. - Næh – det var dog så sært, mente hun. når alle de andre koner kom med deres pligtskyldige mænd, så kunne hun ikke være bekendt at komme alene. Enden blev imidlertid, at vi indgik en aftale om kun at deltage i fødselsdagsgilderne hos slægt, venner og naboer, og så sige nej til de øvrige besøg. Denne aftale passede egentlig også Anna godt, hun havde flere gange udtalt sig nedsættende om den evige byrend og kun holdt trit for skiks skyld og for, at vi ikke skulle skille os ud fra vore omgivelser. – Fødselsdage er jo noget for sig selv, idet der da her var en anledning til lidt fest, og så havde de den for mig gode egenskab, at de ikke kunne gentages i det uendelige året rundt. Nu var der altså kun tale om to årlige besøg hvert sted, hos vor omgangskreds, og det gik på den måde en tid lang. Men så begyndte jeg også at sløje af her, mest med helbredshensyn som påskud, så at Anna nu for længst har måttet påtage sig at gå alene til disse selskaber, og hun gør det med oprejst pande, thi det har vist sig, at ingen ser ned på hende af den grund - for hvad, hun kan jo da heller ikke gøre for, stakkels kone, at hendes mand er bleven helt sær.

Men har vi ellers haft magsvejr inden for væggene i de snart 40 år, siden vi stiftede vort hjem, så har vi haft storme nok udenfor, både meteorologiske, som man ikke selv er herre over, og så dem som menneskene selv har fremkaldt. Jeg tænker her på de store krige.

** Adresse i 2006 - Sviegade 17*